

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Жанна Колоїз

Протокол № _____

«___» _____ 2022 р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 2022 р.

**НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 8 КЛАСУ**

Магістерська робота студентки
факультету української філології
групи УАФм-17
другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
(українська мова і література)
додаткової спеціальності 014.02 Середня
освіта (мова і література (англійська))
Демиденко Анастасії Володимирівни

Керівник: професор кафедри української мови,
доктор педагогічних наук **Бакум З. П.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Члени ЕК _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Демиденко А. В. Навчальний діалог як засіб формування предметної компетентності учнів 8 класу : рукопис. Кривий Ріг, 2022. 105 с.

У магістерській роботі досліджено методику формування предметної компетентності учнів у навчанні синтаксису простого речення засобами навчального діалогу. Окреслено лінгвістичні засади навчання синтаксису, психологічні характеристики підліткового віку, що мають вплив на формування предметної компетентності учнів, специфіку понять «предметна компетентність» і «навчальний діалог». Визначено зміст підходів, методів, специфічних прийомів, засобів навчання синтаксису простого речення. Проаналізовано чинні програми для закладів середньої освіти, підручники з української мови. Створено методику навчання синтаксису простого речення засобом навчального діалогу, яка, відповідно до порівняльного аналізу сформованості предметної компетентності учнів, є ефективною.

Ключові слова: компетентнісна парадигма, предметна компетентність, формування компетентностей учнів, навчання синтаксису простого речення, навчальний діалог.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ	8
1.1. Лінгвістичні засади навчання синтаксису простого речення.....	8
1.2. Поняття «предметна компетентність» у наукових дослідженнях.....	12
1.3. Характеристика навчального діалогу.....	17
1.4. Психологічні чинники формування предметної компетентності в процесі навчання синтаксису з використанням діалогу.	22
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗРОБЛЕНОСТІ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ	30
2.1. Лінгводидактичні засади формування предметної компетентності учнів під час навчання синтаксису простого речення.....	30
2.2. Аналіз чинних програм і підручників у контексті досліджуваної проблеми.....	38
2.3. Визначення рівня сформованості предметної компетентності учнів 8 класу.....	47
Висновки до другого розділу.....	53
РОЗДІЛ 3. УПРОВАДЖЕННЯ СТВОРЕНОЇ МЕТОДИКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС	55
3.1. Методика формування предметної компетентності засобами навчального діалогу у 8 класі.....	55
3.2. Інтерпретування результатів дослідження.....	70
Висновки до третього розділу.....	75
ВИСНОВКИ	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	81
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Перехід України на компетентнісно орієнтовану навчальну модель – це приклад динамічного розвитку освіти, спрямованої на утвердження новітніх тенденцій. Заклад середньої освіти формує світоглядні орієнтири, цінності, моральні якості молодого покоління українців, про що свідчать засади, подані в законодавчих і нормативних документах («Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти» [24], «Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа на період до 2029 року» [32], «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи)» [55]).

З огляду на сказане учитель української мови формує предметну компетентність учнів, навчає суб'єктів освіти працювати з інформацією, збагачувати естетичний та емоційно-чуттєвий досвід, висловлювати і відстоювати власні позиції, ідеї, переконання з дотриманням мовних норм. Важливе місце у структурі мовознавства належить синтаксису, оскільки від опанування синтаксису залежить якість комунікації. Водночас, найменш з'ясованим залишається компетентнісне навчання синтаксису, хоч цей розділ мовознавства потребує постійного застосування на практиці, оскільки від рівня його усвідомленості великою мірою залежить комунікування між людьми.

Так, виникає необхідність окреслити необхідність застосування навчального діалогу протягом навчання синтаксичних правил. важливі зміни в освітній системі не завжди якісно втілюються. У зв'язку з цим навчання рідної мови на основі компетентнісного підходу має постійно посідати чільне місце в дослідженнях науковців, що і спонукало до обрання теми **«Навчальний діалог як засіб формування предметної компетентності учнів 8 класу».**

Теоретичну основу методик формування предметної компетентності учнів на основі навчального діалогу під час навчання синтаксису простого

речення досліджено у працях: а) лінгвістів (І. Вихованець, П. Дудик, Л. Прокопчук, К. Шульжук та ін.); б) психологів (О. Близнюкова, Н. Токарева, Б. Оранюк, А. Шамне та ін.); в) лінгводидактів (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентиліук та ін.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та розробити методику формування предметної компетентності учнів засобами навчального діалогу у процесі навчання синтаксису простого речення.

Для досягнення поставленої нами мети необхідно вирішити низку **завдань**:

1. З'ясувати сутність поняття «предметна компетентність».
2. Розглянути основні характеристики навчального діалогу і окреслити психологічні та лінгводидактичні чинники, які впливають на навчання діалогічного мовлення у восьмому класі.
3. Проаналізувати навчальні програми і підручники з української мови в контексті дослідження.
4. Визначити стан сформованості предметної компетентності учнів восьмого класу.
5. Розробити методику формування предметної компетентності засобами навчального діалогу і визначити її результативність.

Об'єкт дослідження – процес навчання синтаксису простого речення на компетентнісній основі.

Предметом дослідження є методика формування предметної компетентності учнів у навчанні синтаксису простого речення засобами навчального діалогу.

Для реалізації окреслених завдань нами використано **методи дослідження**: **теоретичні**: аналіз, синтез, зіставлення для виявлення основних характеристик лінгвістичної, психологічної, педагогічної, методичної літератури; **емпіричні**: метод спостереження за навчальним процесом, тестування, анкетування, бесіда для виявлення рівня

сформованості предметної компетентності; **статистичні:** оброблення отриманих результатів анкетування, контрольних робіт.

Наукова новизна: у магістерській роботі витлумачено поняття «предметна компетентність у навчанні синтаксису простого речення» і «навчальний діалог у формуванні предметної компетентності», створено методику формування предметної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису простого речення, розроблено систему вправ, завдань, подано рекомендації щодо методів навчання.

Теоретична значущість роботи полягає в детальному розгляді проблеми компетентнісного навчання синтаксису простого речення засобами навчального діалогу.

Практичне значення роботи полягає у використанні отриманих нами результатів дослідження студентами факультетів української філології під час вивчення методики навчання синтаксису, а також у можливості подальшого застосування практичних методичних розробок вчителями для підготовки проведення уроків української мови.

Апробація дослідження: Наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності, Криворізький державний педагогічний університет, 18 травня 2022 року; III Міжнародна студентська наукова конференція «Глобалізація наукових знань: міжнародна співпраця та інтеграція галузей наук», 23 вересня 2022 року; V Міжнародна науково-практична конференція «Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект», 23–24 вересня 2022 року.

За темою виступу було опубліковано наукові тези:

1) Демиденко А. В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису простого речення засобом навчального діалогу. *Глобалізація наукових знань: міжнародна співпраця та інтеграція галузей наук: збірник матеріалів III Міжнародної студентської наукової конференції*. Дніпро, 2022. С. 182–185.

2) Демиденко А. В., Бакум З. П. Навчальний діалог як засіб формування комунікативної компетентності. *Наука, технології, інновації:*

світові тенденції та регіональний аспект: збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції. Одеса, 2022. С. 10–13.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами до них, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 77 позицій і додатків. Повний обсяг дослідження – 105 сторінок, з яких 80 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СИНТАКСИСУ

1.1. Лінгвістичні засади навчання синтаксису простого речення

Сучасна освітня галузь перебуває в постійному русі, змінює вектор діяльності. Згідно з Державним стандартом базової середньої освіти, педагоги нової школи повинні формувати ерудовану, всебічно розвинену особистість, патріота власної держави, громадянина, що має чітку ініціативну позицію [24]. Чільне місце у структурі шкільних предметів посідає курс української мови. Основною метою мовно-літературної галузі є розвиток мовця, здатного задля самореалізації у житті впевнено та доцільно використовувати набуті вміння роботи з інформацією, створювати усні і письмові висловлювання із дотриманням норм літературної мови. Тематика пропонованого дослідження побудована на створенні довершеної методики навчання синтаксису простого речення засобами навчального діалогу, здатної розвивати у суб'єктів навчання предметну компетентність, проте це є неможливим завданням без урахування фактів щодо власне лінгвістичних особливостей обраного розділу мовознавства.

На думку А. Загнітка [29, с. 11], базисом будь-якої мови є сукупність мовних одиниць і граматичні правила, які допомагають правильно ці елементи поєднувати. Одним із двох граматичних розділів є синтаксис, предметом якого є синтаксичне слово, словосполучення і речення. Комбінація речень зі спільним змістовим наповненням, що демонструє безпосередній розвиток думки, називають складним синтаксичним цілим, які є фундаментом для створення тексту . У синтаксичному ярусі мови консолідується одиниці інших мовних рівнів (фонетичний, словотвірний, морфологічний, стилістичний тощо), тобто опанування синтаксичними знаннями є вирішальним чинником формування компетентного носія мови,

адже саме синтаксис інтегрує мислення і мовлення. Уроки синтаксису у школі допомагають узагальнити здобутий мовний матеріал, і до того ж на синтаксичному рівні досягнути аспекти теорії, що є складними для розуміння при відокремленому від синтаксису вивченні.

В. Мельничайко визначив лінгвістичний фундамент вивчення синтаксису. Базис передбачає змогу учнів ознайомлюватися із сучасними надбаннями мовознавства, паралельно із вивченням лінгвістичних понять розвивати мовлення, працювати з труднощами, які з'являються під час опрацювання теорії синтаксису [3, с. 12].

Вирішальною одиницею комунікації є речення, адже саме в цій синтаксичній одиниці логічно поєднано слова і словосполучення. Активно досліджували речення на різних теоретичних засадах І. Вихованець, П. Дудик, А. Загнітко, Л. Прокопчук, К. Шульжук, та ін. З погляду дослідників [12; 27; 29; 76], речення реалізує дві ключові функціональні мети мови: пізнавальну і комунікативну. Проаналізувавши праці науковців, можемо стверджувати, що речення допомагає індивідам спілкуватися, слугує засобом демонстрації людських емоцій, думок як частина більшого синтаксичного цілого. Єдине загальноприйняте визначення категорії «речення» відсутнє, не існує, оскільки це поняття багатокомпонентне і складне.

У восьмому класі учні й учениці починають системне вивчення синтаксису простого речення, дізнаються про нові для себе поняття, серед яких є «неповне речення», «речення з відокремленими членами», «речення з однорідними й неоднорідними членами» тощо [3, с. 12]. Вчитель-словесник бере на себе важливу місію, тому що він повинен правильно пояснити учням матеріал, у якому йдеться про структуру речення і його граматичне значення, створити усі умови для розуміння правил пошуку граматичної основи речення, функціональних особливостей другорядних членів речення, використання вставних слів для раціонального уточнення мовцем основного змісту речення.

Просте речення є основою для розгляду складних. Синтаксисти визначають, що конструкція простого речення може містити у своєму складі підмет і присудок – два головних члени речення – або лише один із них, або може охоплювати тільки неподільну синтаксичну одиницю – нечленоване речення [12; 27; 29; 76]. Під час навчання у 5, 6, 7 класі, коли синтаксис використовувався як додатковий інструмент для вивчення несинтаксисчних розділів, учні повинні усвідомити, що незалежними від інших членів речення є головні члени речення, а залежать від головних – другорядні, а також, що граматична основа речення може бути однокомпонентною і двокомпонентною.

Важливим лінгвістичним аспектом навчання синтаксису є розрізнення понять «словосполучення» і «речення». Дослідники наголошують на кардинальних відмінностях цих двох компонентів [12; 27; 29; 76]. Основною функцією словосполучення є називання явищ дійсності, тоді як речення слугує для комунікації. До того ж, ці дві синтаксичні одиниці мають різну структуру: словосполучення складається із головного слова і слова, що залежить від головного (залежного), а фундаментом речення є граматична основа. На додаток, речення оформлене інтонаційно і має смислову завершеність. Учитель рідної мови повинен наголосити на цій розрізненості, щоб учні та учениці не плутали словосполучення і речення у подальшому.

Істотним аспектом є пояснення принципів структуризації речення, а саме, що для його функціонування потрібен предикативний центр [12; 27; 29; 76]. Учитель під час навчання синтаксису простого повинен ставити собі на меті усвідомлення учнів того факту, що граматична основа повинна містити хоча б один головний елемент (підмет або присудок), залежно від того, односкладне це речення чи двоскладне. На уроках синтаксису необхідно пояснити, що підмет є незалежним, виражає особу або предмет, а присудок – вказує на його ознаку, стан, дію. Водночас, потребує пояснення, що додаток, означення і обставина – поширюють зміст речення, надають додаткової інформації про присудок і підмет. Потребує уточнення тема синкретичних

членів речення, адже вона може бути проблемним етапом вивчення синтаксису у школі. На думку учених [12; 27; 29; 76], синкретичні члени речення – це синтез семантики різних членів речення, які втілені в одному.

Значущим є те, що у процесі розгляду синтаксичного розділу учні повинні отримати не лише розуміння мовних явищ, але і реалізовувати на практиці отримані знання. Під час правильного, детально продуманого вивчення синтаксису в учнів формується синтаксична вправність, важливий елемент предметної компетентності [61, с. 9]. Кінцевим результатом засвоєння синтаксичних знань, набуття практичних умінь, навичок є побудоване за мовними законами, національно самобутнє, насичене інформацією мовлення.

Дослідниця Н. Бондаренко серед причин низького рівня ефективності навчання синтаксису визначила знижений інтерес суб'єктів навчання до освітнього процесу, занадто повільний темп, брак знань із синтаксичної теорії, який зумовлює відсутність потрібних сформованих умінь: відрізнити речення від словосполучення, визначати його предикативний центр, встановлювати граматичні зв'язки між головними і другорядними членами речення і т. д [7, с. 5]. Якщо вчитель-словесник вчасно не помітить помилки у методі свого навчання, наслідками недостатньої сформованості синтаксичних умінь буде існування в мовленні школярів синтаксичних помилок, насамперед порушений порядок використання слів у реченні, одноманітне використання синтаксичних конструкцій, надмірне уживання речень одного типу.

Аналіз теоретичних і практичних основ досліджуваної проблеми, крім того, розгляд підручників і освітніх програм дозволяє сформулювати твердження, що нині все ще трапляються наслідки існування знаннєвої парадигми, яка вважалася єдиною правильною у минулому столітті. Аргументувати це судження можна надмірним заглибленням синтаксису, недостатнім фігуруванням новітніх інноваційних методик, які відповідали б на запити сьогодення. Розроблені методичні напрацювання не враховують

модифікації освітньої мети і завдань. Традиційні методи навчання ґрунтуються на системно-описовому принципі, але формальний розгляд синтаксичних явищ на прикладі окремо взятого речення, написання речень за прикладами не дає можливості учням вивчати рідну мову у динаміці, як явище, що постійно розвивається, у процесі комунікації опановувати синтаксичні правила [61, с. 9].

Отже, сучасний педагог неодмінно повинен розуміти лінгвістичне підґрунтя навчання синтаксису простого речення, оскільки якісне навчання синтаксичного розділу, який актуалізує інші сегменти мовознавства, позначається на рівні сформованості предметної компетентності суб'єктів освітнього процесу.

1.2. Поняття «предметна компетентність» у наукових дослідженнях

Завдання сучасних закладів середньої освіти полягає у навчанні, вихованні, розвитку спільноти згуртованих, відповідальних громадян, товариства, від якого буде залежати майбутнє держави. Новий зміст навчання зумовив появу актуальних навчальних парадигм, які проголошують принцип дитиноцентризму, партнерства, рівності, навчання для успішного самостійного життя.

Компетентнісний підхід взаємозалежний з діяльнісним підходом, який визначає навчальну мету кожного уроку, й особистісно орієнтованим, який забезпечує ставлення до учня як до персоналії, з особливим набором індивідуальних якостей. Три навчальні підходи прописані в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, а тому знаходять практичне застосування у кожній освітній галузі [24].

Компетентнісна парадигма започаткована українськими педагогами лише у XXI столітті, замінила собою знаннєву, яка була в широкому вжитку протягом багатьох років [23, с. 42]. Головним у знаннєвій освітній моделі було надання здобувачам освіти міцних знань із різних навчальних

дисциплін. Прихильники такого типу навчання доводили, що під час отримання знань учень автоматично розвивається та здобуває потрібні вміння та навички. Прикладом слугує теорія розвивального навчання В. Давидова, яка ґрунтується на тому, що лише на базі засвоєння теоретичного матеріалу відбувається орієнтація індивіда у світі [41, с. 12].

Недоліком такого навчання було невміння вихованців застосовувати на практиці отриманої фундаментальної інформації. Наприклад, у 2004 році проведено експеримент, респондентами якого були випускники шкіл, навчання в яких проходило на основі знаннєвої парадигми та випускники шкіл-представниць компетентнісної парадигми [23, с. 43]. Результати дослідження продемонстрували, що молодь першої групи володіє досконалим розумінням теорії, проте зовсім не вміє аналізувати. Тоді як представники розвинутих західних країн, де роками освітній процес відбувався за компетентнісним зразком, при посередньому рівні знань виявили приголомшливе вміння орієнтуватися в нестандартних умовах та миттєво приймати рішення. З цієї причини знаннєва парадигма занепала і з'явилася компетентнісна, доцільна для сучасного інформаційного суспільства, тому що вона спрямована на виховання упевненої людини, здатної використовувати набутий досвід.

Компетентність є складним феноменом, який неможливо тлумачити однозначно, тому науковці по-різному розуміють означене поняття. За даними Національного освітнього глосарія: «Компетентність (competence) – це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність» [44, с. 28]. Н. Голуб вважає компетентність багатокомпонентною комбінацією прагнення до окреслення мети, подальшого планування діяльності, здатність людини оцінити себе, звернути увагу на свідомість, аби сформувати ставлення до навколишнього світу та реалізуватися у будь-яких життєвих обставинах [19, с. 6].

О. Горошкіна на прикладі навчання української мови розтлумачує компетентність як індивідуальне явище, яке кожна особистість продукує самостійно, яке передбачає зміну вектора з викладу теорії і власне процесу навчання на результат [22, с. 25]. Поєднавши зазначені інтерпретації, можна отримати головну ідею компетентнісного підходу – підготовка учнів до важких умов буття, націленість на практичність здобутих даних, активізація процесів критичного мислення, аби сформувати сукупність важливих орієнтирів.

Поряд із поняттям «компетентність» функціонує термін «компетенція». Варіанти співвідношення двох визначень різні: одні вчені вважають їх синонімами, а інші – вбачають потенційну відмінності між ними. У 60-х роках ХХ сторіччя з'являються дещо неточні судження щодо однакового трактування двох понять. Дослідженню різниці між двома поняттями присвятили свої праці М. Головань, М. Каленик, В. Калінін, Н. Нагорна [17; 30; 31; 43]. Дослідники висловлюють свою прихильність до розмежування двох понять, адже термін «компетентність» більш широкий, є результатом організації певного ціннісного компоненту особистості, вільне володіння практичними навичками, та індивідуальне бачення оточуючих соціально-побутових умов, взаємодія із ними, в свою чергу компетенція – засіб їх утворення. Вважаємо хибним прирівнювання дефініцій «компетенція» та «компетентності», у нашому дослідженні ми дотримуватимемося ідеї діалогічної єдності двох тверджень та співвідношення їх як загального (компетентність) та часткового (компетенція). У важливих для індивіда компетентностях знаходить втілення компетенція.

Вище ми зазначали, що компетентність є системою, що має безліч складників. Науковець В. Вербицький поділяє компетентності на ключові та предметні [11, с. 33]. Ключові (базові) компетентності охоплюють різноманітні поприща діяльності людини, сприяють подальшій успішній адаптації дитини в багатьох життєвих сферах, їх формують усі шкільні вчителі. У 2016 році Міністерство освіти й науки в межах концепції «Нова

українська школа» винесло на всезагальний огляд 10 ключових компетентностей, серед яких: «спілкування державною і рідною (у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами, математична компетентність...» [32].

На відміну від ключової, предметна (галузева) компетентність реалізується протягом навчання певної дисципліни. У наукових джерелах подано різноманітні версії систематизації галузевих компетентностей з української мови. Щодо класифікації предметних компетентностей, які повинен розвивати вчитель-словесник, щоб здобувачі освіти успішно адаптувалися у житті, Н. Голуб зазначає два її варіанти:

– відповідно до назв чотирьох змістових ліній, які лежать в основі мовної освіти (мовна компетентність, мовленнєва компетентність, соціокультурна компетентність, діяльнісна компетентність);

– виділення предметних компетентностей на основі назв мовознавчих розділів-базисів (лексична компетентність, морфологічна компетентність, орфографічна компетентність і т. д.) [18, с. 3].

О. Кулик розглядає три ланки лінгвістичних предметних компетентностей, які водночас мають свої особливості [37, с. 79]. Першим різновидом О. Кулик вважає мовну компетентність, тобто здатність здобувачів освіти конструювати речення зі збереженням мовних норм, а мовна компетенція – це знання всіх мовних рівнів, без яких це вміння неможливе. Другою організаційною гілкою у системі компетентностей є мовленнєва, дослідниця пояснює її як доведене до автоматизму вміння будувати логічне, нормативно вивірене висловлювання, і, що також важливо, сприймати аудіально висловлювання інших. Мовленнєва компетентність – це досконале знання теорії видів мовленнєвої діяльності людини. Третьою, заключною, позицією є комунікативна компетентність, яка є симбіозом мовної і мовленнєвої, тому що індивід демонструє хист до комунікації у соціумі незалежно від ситуації спілкування. Вільне комунікування, вказує

О. Кулик, дорівнює нулю без комунікативної компетентності – обізнаності з типами спілкування.

Як встановлено вище, спеціальне місце у структурі предметних компетентностей посідає комунікативна компетентність. Автором означеного поняття є американський вчений Д. Хаймз [58, с. 236]. У 1972 році лінгвіст запропонував термін «комунікативна компетентність» на позначення набору якостей, потрібних для вмілого підтримання бесіди. Цей момент поклав початок появі різних наукових тлумачень ідеї Хаймза. Звернімося до декількох позицій у методичній літературі, аби ретельно осмислити широту поданої компетентності.

Цікавим є визначення Д. Вілкінза, котрий назвав комунікативну компетентність функціональною, адже саме на ній ґрунтуються мовні програми зі спрямованістю на комунікацію. Специфічні програми Вілкінза містять твердження, обов'язкові для вивчення кожним учнем. Наприклад, це значення відповіді, повідомлення, часу, частоти і т.д [58, с. 237]. Мовознавці М. Фіноккіаро, С. Савіньон та Ш. Гез зазначають, що основною особливістю комунікативної компетентності є доцільне вживання мовцем певних мовних елементів, спираючись на конкретну соціолінгвістичну ситуацію [68, с. 43]. Сучасні лінгвісти розширили та доповнили попередні судження науковців. Слушною є думка Т. Вольфовської. Вчена розглядає комунікативну компетентність як потрібний особистості комунікаційний потенціал, аби почувати себе впевнено у суспільстві [13, с. 14]. О. Петрашук у своєму доробку «Теоретичні основи тестового контролю іншомовної комунікативної компетенції учнів середньої загальноосвітньої школи» пише, основою комунікативної компетентності є багатогранний процес взаємодії суб'єктів спілкування з урахуванням впливу багатоманітних чинників [53, с. 20].

Отже, беручи до уваги напрацювання науковців, можемо витлумачити поняття предметної компетентності у навчанні української мови. Ми вважаємо, що це складна наукова категорія, певний симбіоз мови й мовлення, в основу якого покладено не тільки знання комунікантами потрібного

фонетичного, лексичного та граматичного матеріалу, але й уміння доречно застосовувати його залежно від виду спілкування, тим самим впливаючи на співбесідників.

1.3. Характеристика навчального діалогу

Для з'ясування важливих особливостей діалогу слід звернутися до витоків цього поняття. Термін «діалог» походить з грецької мови. Він утворився внаслідок поєднання префікса «dia», що є еквівалентом прийменника «через», та слова «logos», яке є значущим складником багатьох лінгвістичних понять і перекладається як «мова», «думка» та власне «слово» [62, с. 232]. І тому дослівно діалог – це бесіда.

Зупинімося на визначальних особливостях діалогу, які відрізняють його від інших мовленнєвих процесів. По-перше, учасниками діалогу мають бути дві особи, що виконують ролі «спікера» та «слухача». По-друге, діалогічне мовлення завжди цілеспрямоване [54, с. 8]. По-третє, суб'єкти діалогу завжди ведуть розмову на засадах рівноправності й взаєморозуміння. І обов'язковим пунктом має бути народження істини внаслідок діалогу. Основою кожного діалогу є репліка [38, с. 229]. Розмір та структура репліки може варіюватися мовцем: від слова до декількох розгорнутих фраз.

Найсуттєвіша складність діалогічного мовлення полягає в єдності двох типів мовленнєвої діяльності, а саме – говоріння й аудіювання [8, с. 40]. Перший суб'єкт діалогу має уважно прослухати сказану іншим суб'єктом репліку, проаналізувати її, а найголовніше – якнайшвидше відповісти на неї. Два учасники спілкування повинні розуміти один одного, сконцентрувати увагу на підготовку готової відповіді на репліки, що пролунали. Отже, апелюючи до характерних маркерів діалогу, можемо визначити трактування означеного поняття. Ми вважаємо, що діалог – це своєрідний формат спілкування між двома рівноправними індивідами, спроектований на досягнення спільного для обох істинного результату.

Наше дослідження спрямоване на з'ясування особливого виду діалогу – навчального. На відміну від звичайного діалогу, навчальний діалог відбувається під час освітнього процесу. Як зазначає у своєму доробку І. Романько: «Це взаємодія між людьми в умовах навчальної ситуації, що здійснюється у формі мовлення, в ході якого відбувається інформаційний обмін між партнерами і регулюються відносини між ними. Специфіка навчального діалогу визначається метою його учасників, умовами та обставинами їх взаємодії» [57, с. 14]. Дослідники Т. Петракова та В. Сериков використовують термін «освітній діалог» замість «навчальний діалог» [56, с. 16]. Пояснюють вчені це тим, що навчання є лише одним із засобів для досягнення вищої мети – освіти, тобто досягнення учнями духовного багатства, яке вони нестимуть у світ. З опертям на подане визначення науковців, можемо стверджувати, що навчальний діалог – це обмін інформацією в умовах навчальної ситуації, що переходить у продуктивну співпрацю суб'єктів навчання, спонукає до рефлексії, до пошуків відповіді на незрозумілі питання шляхом формулювання і висловлення власної думки.

Шкільний навчальний діалог відбувається у двох векторах: діалог між учнями і діалог «учитель – конкретний учень». На наше переконання, другий різновид навчального діалогу має несприятливі умови для повної реалізації, адже традиційно увага вчителя спрямована на увесь клас або на певного учня задля аналізу відповіді колективом.

Ролі вчителя та учня під час проведення навчального діалогу чітко визначені. Учитель висуває на обговорення певну проблему, наставляє, слідкує за перебігом мовленнєвого процесу, водночас виступає учасником діалогу. Педагог повинен удосконалювати дитячі судження, розвивати мислення школяра. Учень під час навчального діалогу може підтримувати одну з двох позицій [36, с. 122]. По-перше, чітко давати відповідь на питання викладача. По-друге, самостійно формувати тематичні запитання, тим самим спонукати до обговорення інших осіб. На нашу думку, більш продуктивним є

творче проєктування учнем власного «продукту» навчання, аніж сліпе споживання виготовленого педагогом-ведучим знання. Другу освітню ситуацію, коли учень – творець опорних питань, бере на себе ініціативу, науковці виокремлюють у специфічний варіант навчального діалогу – евристичний діалог [36, с. 123].

Витоки евристичного діалогу з'явилися завдяки давньогрецькому філософу Сократу, який першим організував навчальний процес у такий спосіб, щоб увага учнів була сконцентрована не на відомих положеннях, а навпаки – на пошуку невідомого, на аналізі незнаного. Пізніше сократівське вчення ґрунтовно досліджував та доповнював Н. Барбаліс. Науковець звернув увагу на те, що навчальний процес стає ефективнішим, якщо його проводити не у монологічній формі, а у інтерактивній, діалогічній [35, с. 24]. Барбаліс розглянув навчальний діалог через призму гри, яка реалізується з урахуванням правил, а учасники якої по черзі використовують комбінації ходів (приміром зміна ролей «мовець», «слухач»). Учений дійшов до висновку, що суб'єкти навчання можуть ставити різноманітні запитання, і саме цей фактор став ключовим у створеній ним класифікації діалогів. Залежно від набору проблем, які турбують учнів, Н. Барбаліс виокремлює: діалог-бесіду, діалог-дослідження, діалог-дебати, діалог-інструктаж.

Крім того, освітній процес є непередбачуваним, тому означені вище варіанти діалогічного мовлення можуть змінюватися. Наприклад, урок може розпочинатися з діалогу-бесіди, бути продовженим діалогом-дослідженням, а на завершальному етапі модифікуватися у діалог-дебати. На наше переконання, ідеї Барбаліса щодо інтерпретування навчального діалогу як гри є актуальними для сучасної системи освіти та можуть застосовуватися на практиці в початковій, середній і старшій школах.

Звернемо увагу на те, що навчальний діалог, як і будь-який засіб навчання, має переваги та недоліки. До позитивних аспектів належить надання суб'єктам навчання можливості для самовираження, адже кожен

учень – це індивідуальність, із сукупністю унікальних рис, що вирізняють її серед інших [77, с. 16]. Навчальний діалог мотивує неактивних школярів брати участь в обміні переконаннями. Ще однією перевагою є наближення освітнього процесу до реального життя. Щоденне спілкування відбувається саме в діалогічній формі, тому така реалістична спрямованість навчання дозволяє продуктивно відпрацювати теоретичний матеріал, і сформувати необхідні компетентності.

Вище йшлося про вчення Н. Барбаліса, який знайшов спільні ознаки у навчальному діалозі і грі. Корисним навчальний діалог є для інтерактивного навчання, а саме своїм функціоналом: виконує емоційну, інтелектуальну роль [35, с. 25]. Це означає, що навчальний діалог забезпечує активний розумовий розвиток суб'єктів навчання, а також у процесі діалогічного мовлення відбувається розвинення флористичних, комунікативних, практичних, гностичних почуттів. Одну перевагу було сформульовано М. Триняк. Дослідниця вважає, що навчальний діалог допомагає усунути «табу» для обговорення певних тем: «саме через такий діалог населення перетворюється з мовчазних мас на громадянське суспільство, яке констатується і самоутверджується через сократичний діалог» [65, с. 213].

Окрім того, за допомогою діалогічного мовлення можливо формувати критичне мислення, високий рівень розвитку якого дозволяє аналізувати отриману інформацію та робити власні умовиводи. Як стверджує К. Марчел, якщо вчитель має на меті активізацію критичного мислення, результативним буде застосування практики критичного навчального діалогу [74, с. 2]. Сутність критичного діалогу полягає в колективному розгляді повсякденних процесів, ідей. В обговоренні учасники критичного діалогу не тільки висловлюють власні упередження щодо проблем сучасності, але і підтримують думки один одного, або, навпаки, спростовують їх. Якщо комуніканти мають суперечні погляди і хочуть подискутувати, тоді відповіді повинні бути аргументованими. Генерування обґрунтувань своїх позицій, сприйняття контраргументів, можливих прогалин в особистих припущеннях,

адекватна реакція на критику висловлених міркувань впливає на прогрес у критичному мисленні («антилогосі»), що за повідомленням Ч. Рапанти і М. Фелтона є значущим привілеєм в епоху інформаційних війн [75, с. 397].

В умовах складних світових ситуацій діалог потрібно організовувати онлайн, проте, завдяки здобуткам науково-технічного прогресу, вчитель має змогу використовувати навчальні платформи, що уможлиблює швидке реалізування діалогічних методів навчання.

Розглянувши переваги діалогу в навчанні, окреслимо його недоліки [77, с. 16]. Першим мінусом навчального діалогу є його тривалість, тому що реалізація діалогічного мовлення потребує часу. Другим негативним аспектом є ймовірність погіршення дисципліни під час обговорення гострих питань, які викликають спірні моменти у деяких категорій шкільного колективу. До того ж, поведінка суб'єктів навчання може стати бурхливішою за умови роботи над діалогом у парах. У таких випадках є небезпека втратити контроль над процесом засвоєння знань, умінь, навичок.

Аналіз недоліків і переваг навчального діалогу дає змогу дійти до висновку, що позитивні аспекти переважають над негативними. Підтвердженням нашої позиції є експеримент Р. Александера, який тривав 20 тижнів, і полягав у виявленні того, як діалогічне мовлення впливає на зацікавленість, рівень участі суб'єктів навчання у перебігу уроків [76, с. 3]. Дослідник організував освітній процес в одному класі з використанням засобів діалогу, а в іншому – із застосуванням звичних методів. Виявилось, що класи, які працювали на засадах діалогічного мовлення демонстрували високі результати з навчання англійської мови, математики, точних наук у порівнянні з групою, яка дотримувалася традиційних методів, прийомів. Отже, навчальний діалог – це дієвий засіб навчання синтаксису простого речення і має реалізуватися в новій українській школі, тому що завдяки цьому засобу динаміка успішності учнів покращується.

1.4. Психологічні чинники формування предметної компетентності в процесі навчання синтаксису з використанням діалогу

Навчальний діалог – це винятковий вид роботи вчителя та учня, а віковий чинник особливо впливає на його успішне проведення. Педагог повинен чітко знати специфіку психології учнів різних вікових категорій. Спрямовуючи увагу на тему роботи, можна зробити висновок, що необхідно зупинитися на особливостях розвитку учнів восьмого класу, які під час навчання системно вивчають синтаксис.

У навчальній програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів, яка відображає позиції Державного стандарту та концепції «Нова українська школа», зазначено, що саме учні восьмих класів повинні досягнути важливості мови як засобу для комунікації та опанування явищ дійсності, тому складання діалогів – один з найважливіших засобів розвитку умінь у спілкуванні [67].

Передусім потрібно встановити, представниками якого вікового періоду є учні восьмого класу. Ця категорія варіюється від 13 до 14 років. Перевіримо, у яку з ланок вікової класифікації відносять науковці осіб 13–14 років. На думку американсько-німецького психолога Е. Еріксона, цей віковий проміжок називається підлітково-юнацьким [63, с. 115]. Ця вікова фаза, вважає Е. Еріксон, вирізняється з-поміж інших прагненням молодої людини ідентифікувати власну особистість, зрозуміти, що вирізняє її у соціумі. Зауважимо, що згідно з віковою систематизацією Л. Виготського період 13–14 років належить до підліткового [63, с. 116], якому притаманне відчуття дорослішання. Водночас, Л. Виготський зазначає, що 14 років – це мінімальна норма раннього юнацького віку, тобто кожен суб'єкт розвивається у індивідуальному темпі. Своєю чергою, один із фундаторів генетичної психології З. Рене співвідніс вікові етапи із особливими ступенями навчання та виховання. З. Рене вважає, що з 12-ти до 16-ти років суб'єкт навчання отримує загальну освіту, тому цей період

психолог називає «стадією навчання у середній школі» [63, с. 99]. Варто додати, що В. Моргун розробив власну вікову періодизацію, за якою спілкування – це провідна діяльність, що притаманна підлітковому віку, а саме характерне спілкування, вектор якого спрямований на майбутнє [63, с. 124]. На основі вищезгаданих вікових класифікацій, вважаємо, що восьмикласники – це представники підліткового віку. Синонімом «підліткового віку» є «перехідний вік». Таку тотожність можна пояснити тим, що підліток проходить через суттєві зміни, переосмислення цінностей, пошук власного «Я».

Протягом постійного розвитку людина долає так звані вікові кризи. Вони відбуваються внаслідок швидкої світоглядної перебудови особи. Л. Виготський схарактеризував особливості означених стадій онтогенезу в концепції «кризових періодів» [63, с. 116]. Психолог розглядає особистісну кризу як складну кульмінаційну фазу, яка супроводжується поведінковими змінами, загостреною увагою індивіда до своїх переживань. Незважаючи на негативні супутні чинники, вікові кризи необхідні, адже вони є перехідною ланкою перед наступним життєвим етапом, певною межовою ситуацією.

Окрім бурхливого статевого дозрівання, у підлітковому віці юний людський організм переживає ще й одну з найгостріших криз – кризу ідентичності [34, с. 313]. Ми вважаємо, що вдало характеризує проблематичність підліткового віку психолог А. Фрейд: «Бути нормальним під час кризи отрочтва – саме собою ненормально» [63, с. 196]. Під час кризи ідентичності підліток прагне віднайти своє місце у суспільстві, усвідомлює власну унікальність та цінність. Молоді люди вважають, що вони пройшли період дитинства, тому головна мета підлітків – якнайшвидше подорослішати. У психоаналітичній науці даний процес позначений як деструкція «дитячого Я» та утвердження нового «дорослого Я» [34, с. 315]. Ми згодні з думкою О. Близнюкової, сутність якої полягає у тому, що отримавши бажану повну свободу дії та самостійність, підліток стає розгубленим та не знає, як користуватись отриманими привілеями [6, с. 71].

Звернемо увагу на те, що на думку плеяди психологів, до якої належать Б. Ланда, А. Прихожан, підліткова криза може протікати у двох кардинально різних варіаціях: як криза незалежності і, навпаки, як залежності [63, с. 197]. З одного боку, криза незалежності проявляється у вигляді спротиву підлітків, показі їхнього норову. Таку форму кризи знавці психологічних наук вважають прогресивною, тією, що гарантує величезний крок вперед до зрілості і самостійності. Натомість криза залежності – це психологічний регрес, тому що надмірна слухняність підлітка нібито психологічно повертає його до фази дитинства, коли батьки захищають свою дитину, беручи на себе повну відповідальність за дії. Ми вважаємо, що кожен суб'єкт навчання – це індивідуальність, і криза підліткового віку може протікати по-різному. Однак, педагог зобов'язаний враховувати специфіку перебігу кризи під час проведення навчально-виховної діяльності.

Безумовно, тема пропонованої роботи потребує з'ясування особливостей спілкування підлітків, адже, по-перше, усі психологічні процеси реалізуються у мовленні, а по-друге, речення, як основна синтаксична одиниця, є базисом для комунікації. Актуально, що спілкування в підлітковому віці має інтимно-особистісне орієнтування, і саме завдяки йому відбувається індивідуальне психологічне зростання восьмикласника. Домінантна тематика комунікації підлітків змінюється. Спілкування ґрунтується на потребі сепарації дітей від дорослих та бажанні завести нових друзів [47, с. 285].

Комунікація підлітків реалізується як у контакті з дорослими, так і з ровесниками, проте роль такого міжособистісного спілкування є неоднаковою [26, с. 387]. У розмові з дорослими особа підліткового віку засвоює суспільні цінності, розуміє навколишню дійсність. У той же час, з однолітками підліток знаходить практичну реалізацію, здобуту під час спілкування з старшими людьми, канонам поведінки, проявляє свою самість. Проте часто спілкування з дорослими (батьками, родичами, педагогами) не дає позитивних наслідків, тому що старші особистості, маючи більший

життєвий досвід, відмовляються приймати підліткову автономію, що викликає негативну реакцію підлітків, і саме тому підлітки відчують себе комфортніше в діалозі з однолітками.

У центрі тепер, на відміну від допубертатного періоду, коли педагог був авторитетний для школяра, знаходяться ровесники та приятелі старшого віку. Для представника пубертатного віку престижними стають самостійні самовпевнені однолітки з характерними рисами девіантної поведінки [47, с. 287]. На вчителя учні дивляться крізь особистісну призму, тобто дитині важливіше бачити не педагогічні вміння, а людські моральні якості, відчувати повну довіру до них. Ми вважаємо, що педагог повинен доходити до взаєморозуміння з класним колективом, тому що відсутність налагоджених зв'язків із підлітками гарантує невдалий перебіг освітнього процесу. Зупинімося на характерних відмінностях навчальної діяльності підлітків, які відрізняють їх від інших вікових категорій. Перш за все, учень основної школи хоче отримати підтвердження своєї незалежності та самостійності від учителя [73, с. 7]. Отримання знань учні починають сприймати як спосіб виокремитися поміж інших, продемонструвати власну освіченість. Представники підліткового віку з цікавістю вдосконалюють культуру та виразність свого мовлення, відчують цінність слова.

Окрім того, підліткам властиве перебування в малих групах, зазвичай неформальних угрупованнях [33, с. 114]. Суб'єкти навчання підліткового віку прагнуть займати певну позицію у колективі ровесників. Ця роль може відрізнитися: одні представники пубертатного віку бажають бути лідерами, інші хочуть визнання серед товаришів. Саме тому, на нашу думку, реалізація групового і діалогічного мовлення важлива під час уроків синтаксису у восьмому класі, оскільки дозволяє проявити свої індивідуальні риси. Методично правильно організований навчальний діалог допомагатиме учням восьмого класу здобувати потенційно важливі для них уміння чути співбесідника, вербально впливати на оточення.

Об'єднуючись у групи, підлітки не стежать за мовною нормою, використовують під час бесіди ненормативну лексику, просторіччя, сленг. Для представника пубертатної стадії розвитку сленг – це спосіб показати те, що соціум не приборкав підлітка, у такий спосіб молода людина демонструє свою індивідуальну траєкторію життя або приналежність до певного угруповування, його ідейне наповнення [64, с. 147–148]. Прояв інвективної лексики може означати потребу у самоствердженні в колективі, справляти враження на інших. Без сумніву, перед вчителем словесником стоїть важлива задача викорінення грубих, агресивних слів із мовлення суб'єктів навчання, навчання естетичному смаку, ознайомити школярів із лексемами-замінниками, які за потреби допоможуть виразити емоційність. Чи не найкраще це завдання можна реалізувати засобом навчального діалогу.

У сучасному діджиталізованому світі, у реаліях пандемії, воєнних дій, діалогічне мовлення може відбуватися онлайн. Тому необхідно розглянути явище «кіберсоціалізації» людини, що має вплив на діалог в умовах навчальної ситуації. Поняття «кіберсоціалізації» відносно нове, воно означає модифікації особистості у зв'язку із використанням глобальної мережі Інтернет [64, с. 143]. Беззаперечно, можна стверджувати, що віртуальне спілкування впливає на реальну комунікацію. В Інтернет-переписці підліток відчуває безпеку, конфіденційність, а разом з тим і вседозволеність, адже, за допомогою нікнейму, аватарки можна залишатися анонімним, тобто людина має змогу керувати враження оточення про себе. До того ж, спілкуючись в чатах, особа підліткового віку може редагувати написане, що неможливо в реальності. Тому вчитель рідної мови обов'язково повинен навчити суб'єктів навчання вести діалог в умовах реального спілкування.

Потребує уточнення той факт, що поміж учнів восьмого класу можуть бути особи з психологічними особливостями, які мають безпосередній вплив на перебіг уроку. Учені Н. Гончарук і Л. Онуфрієва виконали дослідницьку роботу, що стосується аналізу механізмів захисту підлітків з психологічними порушеннями в конкретних комунікативних ситуаціях [25, с. 57]. Автори

праці в результаті експериментального дослідження порушили такі психологічні проблеми представників підліткового віку у комунікації: надмірна сором'язливість, замкнутість, конфліктність, відчуття ізольованості серед ровесників, агресія, відсутність дисципліни, імпульсивність.

На наше переконання вчителів-предметників, особливо, що навчає рідної мови, необхідно знати про зазначені вище специфічні риси, тому що вони позначатимуться на ефективності занять, а саме тих, які пов'язані з діалогічним мовленням, і намагатися врегулювати можливі складнощі протягом уроку. Наприклад, недисциплінований, схильний діяти відповідно до раптових імпульсів, суб'єкт навчання поводитиме себе легковажно, без уміння передбачувати негативні результати комунікації, а недостатність організованості й зібраності може поставити під сумнів проведення уроку загалом. Окрім того, учень, якому притаманне бажання бути постійним учасником сутичок, без психологічного керування педагога, не зможе продуктивно працювати в парі з партнером, бо провокуватиме колізії. Натомість непомірна замкненість, невпевненість означає те, що у процесі навчального діалогу, підліток ніяковітиме під час спілкування, не матиме бажання встановлювати контакт з іншими людьми. Певна річ, професіональний учитель повинен уміти нейтралізувати негативні психологічні фактори і за допомогою методичних стратегій вилучити лише позитивний ефект від кожного навчального прийому.

Отже, підлітковий вік – це важливий, але складний період у віковій періодизації, що потребує особливої уваги педагога. Учитель-словесник під час навчання синтаксису простого речення засобами навчального діалогу повинен забезпечувати реалізацію найважливіших навчальних інтересів підлітків та формує предметну компетентність.

Висновки до першого розділу

У теоретичному було проаналізовано лінгвістичні, психологічні, педагогічні, лінгводидактичні праці вчених (Н. Березовська-Савчук, О. Близнюкова, Н. Бондаренко, І. Вихованець, П. Дудик, А. Загнітко, Б. Оранюк, Л. Прокопчук, В. Сидоренко, Н. Токарева, А. Шамне, К. Шульжук та ін.). На основі отриманої інформації, з'ясовано лінгвістичні засади навчання синтаксису у 8 класі, виокремлено основні особливості компетентнісної парадигми і предметної компетентності, як її складової, виявлено психологічні чинники підліткового віку, які впливають на освітній процес та результати формування предметної компетентності.

Виявлено, що синтаксичний елемент мовознавства є узгальнювальним, завдяки якому суб'єкти навчання демонструють якість засвоєних знань з інших лінгвістичних розділів. Завдяки теоретичному опрацюванню наукових джерел інформації дійшли висновку, що основними синтаксичними поняттями, які повинні з'ясувати учні, вивчаючи розділ «Синтаксис» є «словосполучення», «речення», «граматична основа», «головні члени речення», «другорядні члени речення», «неповне речення», «речення з відокремленими членами» та ін. Вдалося зафіксувати, що синтаксичний розділ потребує не лише пояснення ключових термінів і понять, але і практичне опрацювання теми, чого бракує у методиці навчання, яка застосовується у сучасній українській школі. Наслідками такої освіти можуть бути помилки в мовленні учнів.

Було визначено, що важливою ознакою сучасної освіти є кардинально змінений зміст освітньої траєкторії, що ґрунтується на основі компетентнісної парадигми, виховує не носіїв лише теоретичних знань, що не знаходять практичного використання, а – свідомих, активних громадян-інтелектуалів, які зможуть самореалізовуватися. У вивченні синтаксису, розділу, що актуалізує матеріал з інших мовознавчих рівнів і додатково

поєднує у собі мислення і мовлення, важливо формувати предметну компетентність.

Отримані під час теоретичного аналізу результати дають підстави стверджувати, що ефективним засобом розвитку предметної компетентності під час навчання розділу «Синтаксис» є навчальний діалог. Основою діалогічного мовлення є ситуація спілкування, що дозволяє суб'єктам навчання практично закріплювати отримані знання, щоб набути важливі уміння і навички. Встановлено, що навчальний діалог має не тільки переваги, але і недоліки: потребує велику кількість часу для організації і висока ймовірність погіршення дисципліни школярів.

Досліджено психологічні праці (О. Близнюкова, О. Краєва, Б. Оранюк, Н. Токарева, А. Шамне, та ін.), з'ясовано, що восьмикласники – представники складного підліткового віку, якому властиві бажання автономії, відчуття самоцінності та дорослості. Учитель-предметних має з розумінням підходити до тендітної душі підлітка, урахувати усі вікові особливості під час співпраці, адже від цього напряму залежить успішність реалізації компетентнісного підходу, формування предметної компетентності засобами діалогу.

РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗРОБЛЕНОСТІ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ

2.1. Лінгводидактичні засади формування предметної компетентності учнів під час навчання синтаксису простого речення

Сучасна освітня парадигма побудована на ідеї навчання, виховання і розвитку суб'єктів навчання, готових до непростого сьогодення, до соціально-економічних змін у суспільстві. Огляд нормативно-правової бази мовної освіти в Україні дозволяє зробити висновок, що в мовно-літературній освітній галузі відбувається активне оновлення її змістових елементів. Визначальним у сучасних реаліях є функціональний аспект навчання, ідеї, досвід, цінності школярів.

Термін «підхід» є багатограним, що характеризується певними настановами до навчання учнів як членів соціуму, як способи організації освітнього процесу, як стратегії до навчання. Н. Голуб тлумачить підхід у такий спосіб: «Це загальна концептуальна позиція, що визначає системну організацію й самоорганізацію освітнього процесу, домінуючу ознаку, роль, статус та особливості взаємодії всіх компонентів його відповідно до конкретних навчальних і виховних цілей» [20]. С. Омельчук дає визначення підходу, як лінгводидактичній концептуальній, процесуальній, системній категорії, що поєднує методи, прийоми, технології, засоби навчання [46, с. 5]. Отже, підхід – це поняття, що містить стратегічний компонент і концептуальний.

Як, було зазначено вище, рушійними для мовної освіти є три підходи (особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний). Особистісно орієнтований полягає у виборі організації освітнього процесу на засадах на партнерства, а не менторства. Реалізація особистісно орієнтованого підходу є запорукою розвитку не лише педагога, але й учня, учениці.

Компетентнісний підхід спрямований на формування у суб'єктів навчання ключових, загальнопредметних, предметних компетентностей. Діяльнісний підхід повинен застосовуватися з метою адаптування школярів до закликів соціуму, формувати здібності до самоосвіти [45].

На думку Е. Палихатої, методичних рекомендацій, теоретичних відомостей у шкільних підручниках, практичних завдань на закріплення здобутих діалогічних знань замало [49, с. 2]. Проте ретельний аналіз наукових праць з методики дає можливість дослідити структуру принципів, методів проведення такого специфічного виду діяльності, проаналізувати різновиди тренувальних вправ, присвячених формуванню в учнів діалогічних навичок.

Існують принципи, які забезпечують ефективність навчального діалогу, досить характерологічного різновиду роботи та відображають зміст навчального процесу. Серед загальнодидактичних необхідно виокремити такі принципи: принцип наочності, принцип свідомості, принцип системності та поетапності, принцип мовленнєво-розумової активності, принцип індивідуалізації, принцип виховуючого навчання [25, с. 25].

Принцип наочності передбачає застосування педагогом додаткових матеріалів, які активізують усі органи чуття дитини. Візуальними засобами наочності в навчанні діалогічного мовлення можуть бути живописні картини, світлини, пов'язані з темою спілкування. Слушним є погляд П. Дзюби, який полягає у тому, що зоровими наочними засобами треба користуватися раціонально, тобто ні в якому разі не можна допускати виникнення розбіжності між ілюстрацією та коментарем учителя [25, с. 25]. Оскільки мова, перш за все, є звуковою матерією, тому використання слухової наочності не менш важливе. Учень, учениця має зрозуміти, що складність діалогу, перш за все, полягає у тому, аби на слух зрозуміти меседж співбесідника. Якщо вони справді розуміють правила побудови діалогу, а не автоматично повторюють за іншими, то можна свідчити про успішну реалізацію принципу свідомості.

Принцип поетапності пояснюється тим, щоб діти вчилися діалогічному мовленню за висхідною лінією, тобто початком має бути навчання реплікування, а результатом – творення мікродіалогів.

Професійний вчитель-словесник повинен стежити за упровадженням принципу активності, тобто залучати клас до комунікативного процесу, постійно спонукати школярів до застосування отриманих знань діалогічного мовлення на практиці, тим самим стимулювати мовленнєву діяльність учнів. Недопустимим є ігнорування принципу індивідуалізації, адже кожен суб'єкт навчання є окремою особистістю, тому вчитель повинен враховувати його психологічні особливості, здібності.

Значущими під час роботи з навчальним діалогом є також методичні принципи: оцінки виразності мовлення, комунікативної спрямованості, розвитку мовного чуття [2, с. 14]. Учень, учениця має чути та досконало оцінювати виразність мовлення співбесідника, а не лише сприймати змістову інформаційну частину мовних одиниць.

Принцип комунікативної спрямованості націлений на підбір ситуації спілкування, створення потрібних умов для діалогу і найголовніше на максимальне наближення діалогізування до реальності, до життєвої комунікації. М. Варварук виокремлює такий важливий для діалогічного принцип ситуативності [10, с. 39], що є певним доповненням до принципу комунікативності. Учитель української мови повинен зосередитися на моделюванні певної мовленнєвої ситуації та спостерігати за тим, щоб ця ситуація була в основі навчального діалогу. Принцип комунікативної спрямованості пов'язаний із принципом розвитку мовного чуття, що передбачає доведення до механічності вміння школярів дотримуватися лінгвістичних правил.

Необхідно додати, що в методиці відомі специфічні принципи навчання синтаксису як логічного завершення вивчення інших мовознавчих розділів, а саме [51, с. 158]:

- принцип розгляду синтаксису зв'язку із лексикологією, морфологією, фонетикою тощо;
- принцип поєднання синтаксису із пунктуаційними навичками, навичками передачі інтонації;
- принцип необхідності комбінування навчання синтаксису із розвитком зв'язного мовлення учнів.

Метод є складним поняттям, його тлумачення й досі залишається актуальною темою в науковій спільноті. Методисти зі значним професійним досвідом ведуть дискусії щодо найточнішої дефініції методів навчання. О. Біляєв вважав методи спеціальною системою дій не лише вчителя, але й учнів, які направлені на виконання освітньої мети [11, с. 4]. Вичерпне трактування навчального методу, яке нам імпонує найбільше, висловив науковець І. Лернер, який розглядає цей дидактичний термін як поетапні практичні дії учителя для організації пізнавальної активності школярів, результатом якої буде неодмінне засвоєння дітьми знань [11, с. 4].

Завдяки тому, що поняття «метод» – багатокomпонентне, а вчені й нині дискутують щодо вибору одного чіткого його формулювання, є безліч класифікацій навчальних методів. Грунтовну систематизацію методів здійснив О. Біляєв. Український вчений-філолог дав змістовну характеристику традиційним методам навчання, які активно використовуються педагогами, але вчений не протиставляє нові методи традиційним, адже вони мають свою специфіку, яка допомагає досягати навчальної мети. Базисом, на якому створена систематизація О. Біляєва є взаємодія між педагогом та учнями. Науковець подає методи усного викладу матеріалу (розповідь, пояснення), під час використання яких учитель чітко розповідає зміст теми, логічно робить акценти на аспектах, які є вирішальними. Проте важливим для застосування цього методу є вміння педагога впливати на учнівську аудиторію, викликати у неї інтерес. Другим різновидом методів у структурі О. Біляєва є бесіда, що належить до діалогічних і вирізняється з-поміж інших тим, що учитель не надає

можливості учням лише сприймати інформацію, а пропонує за допомогою ключових запитань сформулювати відповіді, які повністю розкриватимуть сутність тематики уроку [4, с. 4]. Під час обговорення педагог не тільки опановує з дітьми невідому для них інформацію, але і паралельно перевіряє рівень орієнтованості в пов'язаних з нею, вивчених раніше темах. Наступним методом, який згадує О. Біляєв є спостереження суб'єктів над мовою. Означений метод навчання стає ефективним, коли об'єктом вивчення є складна багатокomпонентна тема, яку необхідно презентувати шляхом роботи над конкретними прикладами, мовними явищами, які будуть підштовхувати до наступного опанування теорії [5, с. 5]. Робота з підручником – це ще один метод, який згадує у своїх працях О. Біляєв, тому що цей вид роботи дає змогу практики важливої навички роботи із друкованим текстом, допомагає розвивати самостійність у пізнавальній діяльності учнів. Останнім, але не менш важливим методом у системі О. Біляєва є метод вправ. Під час реалізації цього методу матеріал засвоюється на практиці, що є ключовим для компетентнісної парадигми.

С. Караман, учень О. Біляєва, розвинув його педагогічні ідеї. У поле зору С. Карамана потрапили інтерактивні методи (рольова гра, метод кейсів, моделювання та ін.), які формують творчість учнів, а за допомогою своєї практичної спрямованості є рушієм засвоєння знань і здобуття визначальних навичок і вмінь [52, с. 130]. Рольова гра є ефективним методом діалогічного навчання, адже занурює учасників спілкування в реальні умови комунікації; метод моделювання розвиває мислення школярів. Метод кейсів відповідає компетентнісній основі, тому що передбачає аналіз справжніх життєвих ситуацій. На нашу думку, поєднання традиційних і інтерактивних методів є запорукою успішного сучасного навчання української мови.

Знавці методики З. Бакум, О. Горошкіна, С. Караман, у будові методів виокремлюють прийом, як засіб реалізації методу. До того ж, один і той самий прийом може ставати компонентом різних методів, доповнювати їх. Науковці викоремлюють специфічні прийоми і прийоми мисленнєвого

характеру [52, с. 68]. До прийомів, пов'язаних із мисленням належать аналіз, синтез, які є протилежними, але водночас пов'язаними між собою, тому що обидва направлені на всебічний розгляд певного явища, але якщо перший прийом розглядає розподіляє предмет для осмислення на частини, у той же час синтез – об'єднує ці елементи в одне ціле [40, с. 171]. Учителю-словеснику важливо системно використовувати ці прийоми, тому що ознайомлення з будь-яким лінгвістичним поняттям починається із первинного та вторинного синтезу, а закінчується системним аналізом. Педагог повинен замінювати однобічні форми синтезу і аналізу на диференційовані. Прийом порівняння також належить до структури прийомів мисленнєвого характеру. Сутність порівняння полягає у знайденні спільних і відмінних ознак двох понять [40, с. 172]. Більше того, прийом порівняння тісно пов'язаний із двома попередніми, це пояснюється тим, що на основі виділених під час синтезу і аналізу ознак, можна здійснювати їх зіставлення. Відповідно до цього, зауважимо, що прийом порівняння незамінний при вивченні синтаксису: цей розділ мовознавства розглядає безліч одиниць, що потребують знайдення подібності й розбіжності: просте і складне речення, головні і другорядні члени речення, підмет і присудок.

Порівняння не лише допомагатиме розмежувати і опанувати складний теоретичний матеріал, але і розвиватиме вміння спостерігати, цілеспрямовано критично мислити. Прийом порівняння стає завершеним лише в поєднанні із прийомом узагальнення, що дозволяє згрупувати знайдені подібні і відмінні характеристики явищ і на їх основі сформулювати певні висновки. Узагальнення може відбуватися у двох векторах: індуктивному і дедуктивному [40, с. 172]. Індукція напряму корелюється з вищезгаданим прийомом «синтез», що пояснюється із формулюванням умовиводів, базисом яких є конкретні факти, знайдені раніше, тобто цей спосіб узагальнення формує самостійність у мисленнєвій діяльності учнів і учениць. Порівняно із індукцією, дедукція передбачає подання вчителем

висновків у готовому вигляді, спонукає школярів демонструвати активність і здібність аналізувати.

Колектив авторів посібнику «Практикум з методики української мови» (З. Бакум, І. Гайдаєнко, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, А. Нікітіна, Т. Онукевич, М. Пентилюк) поряд із прийомами мисленнєвої діяльності учнів надають перелік специфічних прийомів навчання мови: «мовний розбір, групування мовних явищ, заміна одних мовних одиниць іншими, поширення речення, перестановка мовних одиниць, конструювання речення, лінгвістичний та стилістичний експерименти, визначення наголосу, відмінювання слів» [51, с. 68]. Тема нашого дослідження обмежена синтаксисом, тому можемо зазначити, що ефективними специфічними прийомами навчання рідної мови, які можуть бути використаними під час вивчення цієї частини лінгвістики, є синтаксичний розбір речення, поширення простих за допомогою другорядних членів і, на противагу, скорочення речень, створення авторських речень за схемою, прийом редагування речень.

Розібравши структуру методів навчання, згадавши метод вправ, звернімося до розподілу цих практичних завдань, які допоможуть школярам закріпити отримані теоретичні відомості. М. Пентилюк, беручи за основу комунікативний і функціонально-стилістичний критерії вивчення української мови, виокремлює навчально-мовленнєві й комунікативні вправи. Перша група вправ містить підготовчі приклади вправ, що спрямовані на закріплення знань про характеристики одиниць комунікації. До другого різновиду вправ дослідниця відносить ті, що формують уміння конструювати висловлення, аналізувати їх, вносити (якщо це потрібно) у них корективи [50].

Г. Михайловська презентувала систематизацію вправ, виділивши три групи: комплексні, передмовленнєві, мовленнєві. Комплексні орієнтовані на опрацювання певної одиниці мовної системи, виокремлення її функціональних особливостей, форм існування, способів використання в

комунікації. Передмовленнєві вправи допомагають опанувати лексичні, орфоепічні, граматичні, орфографічні навички, без оволодіння якими неможливо уявити процес мовлення. Метою мовленнєвих вправ є імітація, моделювання реальної ситуації спілкування [42, с. 165].

Для формування предметної компетентності за допомогою навчального діалогу важливими є ситуативні вправи. Фундаментальним для класифікації вправ є розуміння ситуативності діалогу, тобто учні мають вміло володіти навичками усного та писемного мовлення залежно від дійсних обставин. З цього випливає, що важливими в навчанні діалогічного мовлення буде використання вчителем ситуативних завдань. Методист Л. Галаєвська розгорнуто пояснює специфіку вправ-ситуацій: «Основним напрямом роботи у формуванні діалогічних вмінь є створення ситуацій спілкування (максимально наближених до життєвих), у яких учні набувають навичок орієнтуватися в ситуації, вести діалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету та збагачуючи лексичний запас» [14, с. 107].

Значущим моментом у виборі вправ для правильного розвитку діалогічного мовлення є їх підпорядкованість певним умовам [14, с. 111]. По-перше, вдосконалення комунікативних навичок буде відбуватися за умови використання різних видів мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, аудіювання, письмо). По-друге, необхідним є урахування тематики комунікативної ситуації. По-третє, фундаментальним принципом при доборі завдань є їх поетапність, тобто рух «від простого до складного».

Важливим чинником, що впливає на процес компетентнісного діалогічного навчання української мови є вибір інструментарію навчання. Основним засобом навчання української мови є підручник, що розроблять професіонали у предметній та методичній галузі. Підручник містить усю потрібну інформацію, передбачену навчальною програмою. Але багаторазові хвилі пандемії, повномасштабне вторгнення країни-агресора на територію суверенної української держави постійно вносять корективи в освітній процес, тому вибір засобів навчання, базисом якого є лише підручник,

неприпустимий. Педагог повинен організовувати онлайн-навчання за допомогою сучасних засобів, тому що дистанційна форма навчання характеризується наявністю технічного забезпечення і володінням вчителем інноваційними технологіями. У методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України щодо організації навчання зазначено, що ефективними засобами навчання є:

1. Онлайн-платформи для навчання (Google Meet, Zoom тощо), які дозволяють організовувати синхронне діалогічне навчання. Педагог має можливість розподілити клас за парами, користуючись функцією «поділ на сесійні зали». У такий спосіб учні мають змогу комунікувати між собою під керівництвом вчителя.

2. Онлайн-дошки, які є аналогами звичних шкільних дошок, адже, по-перше, на них можна розміщувати світлини, аудіофайли, відеоматеріали, які допоможуть більш точно відтворити ситуацію спілкування, по друге, школярі можуть друкувати на онлайн-дошках, відтворюючи діалогічне мовлення у письмовій формі.

3. Засоби цифрової творчості учнів, що дають нагоду проявляти учнівську творчість, рівень опанування синтаксичною чи будь-якою іншою темою. Суб'єкти навчання можуть завантажувати відеодіалоги, вести власний блог, створювати комікси тощо.

Отже, вчитель-словесник має брати до уваги лінгводидактичні засади, які допоможуть якісно організувати діалогічне навчання синтаксису. Від вибору методів, прийомів, принципів, засобів навчання залежить ефективність освітнього процесу.

2.2. Аналіз чинних програм і підручників у контексті досліджуваної проблеми

Грунтовний аналіз наукових праць дає змогу дійти до висновку, що навчальний діалог – це важливий вид роботи, оскільки він є одним із

основних засобів формування стратегічно важливої комунікативної компетентності.

У Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено [24], що навчання української мови є суттєвим для майбутньої орієнтації дитини у соціумі. Зміст мовного навчання у школі передбачає розвиток різноманітних типів мовлення, спонукає до сприйняття мови як явища суспільного характеру. Учитель-словесник повинен культивувати велике значення вміння висловлювати власну позицію, вести бесіду з установами на гуманістичні цінності й цілковите порозуміння з співрозмовником. Державні вимоги передбачають розвинення вміння школяра: «створювати діалогічні та монологічні тексти з урахуванням ситуації спілкування та комунікативного завдання».

Розглянемо чинні програми та підручники з української мови відповідно до необхідних критеріїв діалогічного навчання синтаксису простого речення відповідно до Державного стандарту. За інформацією типових навчальних програм для 1-2 та 3-4 класів авторства Р. Шияна і О. Савченко [59; 60; 69; 70], пропедевтичний етап навчання синтаксису розпочинається у початковій школі. Школярі вивчають, як пов'язані між собою слова у словосполученні й реченні, розглядають види членів речення, здобувають загальні уявлення про просте і складне речення. Згідно з Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи), що була розроблена на основі Державного стандарту базової середньої освіти і концепції «Нова українська школа», у 5 класі вивчення синтаксису не можна назвати системним, адже суб'єкти навчання використовують отримані данні з синтаксичної теорії для опрацювання інших мовознавчих розділів. У 6–7 класі синтаксис – лише інструмент для поглиблення знань з розділів мовознавства, що не є синтаксичними. Лише у 8 класі бере свій початок системне вивчення розділу «Синтаксис» із паралельним формуванням практичних умінь, навичок, і продовжується у 9 класі [67]. Аналіз Програми для освітніх навчальних закладів старшої школі (10–11 класи) навчання

синтаксису відбувається на основі розділу «Стилістика» [66]. Отже, процес оволодіння синтаксичним матеріалом можна поділити на чотири стадії:

- підготовча (1–4 класи);
- базова (5–7 класи);
- основна (8–9 класи);
- узагальнення та систематизація вивченого (10–11 класи).

Тема нашого дослідження передбачає вивчення синтаксису простого речення, що відбувається під час навчання у 8 класі. Курс української мови для 8 класів розрахований на 70 годин, 4 з яких є резервними [67]. Для опанування синтаксису простого речення Програмою відведено 42 години. Розгляд простого речення поділений на розділи: «Просте речення. Двоскладне речення. Підмет і присудок. Означення, додаток й обставина як другорядні члени речення» (7 годин + 1 година на повторення), «Односкладні прості речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові) і підмета. Повні й неповні речення» (7 годин), «Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами. Однорідні члени речення» (5 годин + 1 година на повторення), «Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)» (5 годин), «Речення з відокремленими членами» (13 годин); «Повторення в кінці року відомостей про словосполучення й просте речення» (3 години). Зупинімося на кожному із підрозділів.

Розділ «Просте речення. Двоскладне речення. Підмет і присудок. Означення, додаток й обставина як другорядні члени речення» розрахований на 8 годин. Восьмикласники повинні знаходити головні і другорядні члени речення (орієнтуватись у тому, якими частинами мови вони виражені), правильно визначати види присудків (простий, складений іменний, складений дієслівний), обставин, прикладку як особливий підвид означення.

Під час вивчення розділу «Односкладні прості речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, узагальнено-особові,

неозначено-особові, безособові) і підмета. Повні й неповні речення» учні вчаться відрізняти один від одного види односкладних речень, конструювати їх, а також знаходять у тексті і використовують у мовленні повні й неповні речення.

Протягом розгляду розділу «Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами. Однорідні члени речення» школярі розуміють як пов'язані між собою однорідні члени речення, визначають, які відношення (єднальні, протиставні, розділові) є між ними.

Підрозділ «Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)» передбачає те, що восьмикласники вмітимуть наводити приклади ускладнених вставними конструкціями речень, оформлюючи їх пунктуаційно та інтонаційно правильно. Зокрема спеціального акценту потребують риторичні звертання. Змістова лінія програми пропонує обов'язковий діалогічний вид роботи для опрацювання речень зі звертаннями і вставними словами – інтерв'ю у публіцистичному стилі.

Вивчаючи розділ «Речення з відокремленими членами», учні повинні створювати різні види робіт з відокремленими членами. Наприклад, у програмі зазначено, що повинні бути створені дописи для подальшого обговорення, а це спосіб діалогічного навчання.

Фінальний аспект «Повторення в кінці року відомостей про словосполучення й просте речення» покликаний систематизувати набуті знання. У програмі визначено супровідні види робіт для вивчення цього розділу: редагування речень із помилками, написання висловлень із поясненням правопису слів, тощо.

Програма для загальноосвітніх навчальних закладів передбачає змістові лінії, які повинні бути вирішальними для вчителя-словесника в підготовці плану уроку. Мовна змістова лінія резюмує перелік теоретичних питань, що повинні неухильно вивчатись у восьми класах. Наприклад, з

розділу «Синтаксис» восьмикласники мають отримати знання про просте речення, про вставні елементи, про головні та другорядні члени речення [55].

Мовленнєва змістова лінія Навчальної програми свідчить про те, що учні восьмого класу, під час вивчення синтаксису простого речення обов'язково повинні [55]:

- спілкуватися у парах задля обміну між собою думками;
- використовуючи односкладні й неповні речення, розігрувати діалоги для викорінення небезпечної комунікації;
- застосовувати узагальнено-особові речення під час проведення діалогу-дискусії;
- складати діалоги-домовляння або розпитування, вживаючи односкладні чи неповні речення;
- послуговуючись правилами вжитку звертань і вставних конструкцій, проводити інтерв'ю, яке за змістом є різновидом діалогу, тобто спілкуванням інтерв'юера та респондента;
- створювати дискусійні допити із відокремленими обставинами.

Соціокультурна змістова лінія є орієнтовною для вчителя у проведенні уроку на основі компетентнісної концепції. У ній запропоновані потрібні для обговорення у восьмому класі теми, відповідно до сфери відношень: «Шляхи самопізнання й життєтворчості», «Найвидатніші постаті в українській культурі», «Роль народних традицій вірувань, релігії, християнської моралі, свят, міфології, фольклорної творчості, художньої літератури у формуванні світогляду українців», «Архітектурна традиція на теренах України» тощо.

Діяльнісна змістова лінія транслює вимоги до учнівських умінь та навичок усіх різновидів (організаційно-контрольні, загальнопізнавальні, творчі, естетико-етичні), що утворилися на основі отриманих знань з уроків рідної мови: «Учень (учениця) помічає й цінує красу в мовних явищах, явищах природи, у творах мистецтва, вчинках людей і результатах їхньої діяльності»; «Учень (учениця) самостійно уявляє словесно описані предмети і явища, фантазує на основі сприйнятого» і так далі [67].

Як фундамент для дослідження практичної доцільності чинної Програми для загальноосвітніх навчальних закладів необхідно дослідити навчально-методичне забезпечення, а саме підручники української мови. Відповідно до Листа Міністерства науки і освіти України № 1/10686-22 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022\2023 навчальному році» від 14 вересня 2022 року у 8 класі можуть використовуватися підручники [39]: О. Заболотний, В. Заболотний «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Генеза»; О. Глазова «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Фоліо»; С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Літера ЛТД»; О. Авраменко, Т. Борисюк, О. Почтаренко «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Грамота»; О. Данилевська «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Оріон»; О. Авраменко, Ю. Гарюнова, І. Літвінова «Українська мова (підручник) для ЗЗСО з поглибленим вивченням філології» за редакцією видавництва «Грамота»; С. Караман, О. Горошкіна, О. Караман, Л. Попова «Українська мова (підручник) для ЗЗСО з поглибленим вивченням філології» за редакцією видавництва «Літера ЛТД».

Підручник О. Авраменка, Т. Борисюк, О. Почтаренко «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Грамота», рекомендований Наказом Міністерства освіти і науки України від 22.02.2021 № 243, є новітнім, із цікавим для учнів тематичним розмаїттям. У спрощеній, доступній для сучасного підлітка формі подано матеріал [1]. Восьмикласники мають змогу вивчати синтаксис і пунктуацію на основі максимально наближеного до життя мовного матеріалу. Його тематика різноманітна, у підручнику ілюструють аспекти: одягу і моди, спорту, водійм, культури, людської психології, харчування, кінофільмів, модерної музики, українських замків тощо. У навчальному виданні є постійна рубрика «Культура слова»,

орієнтована на розвиток грамотності у мовленні школярів, розбір частих лексичних помилок мовців, особливо суржикових, неточностей під час наголошення слів. Невід'ємним складником підручника є рубрика «Нове в правописі», яка потрібна для нагадування про постійні динамічні у написанні власне українських та запозичених з інших мов світу слів. Засновники цього підручника пропонують використовувати формули для організації вчителем-словесником успішного уроку: вправа для організації спостереження, подача теоретичного матеріалу (правил), практичне опрацювання теорії методом вправ, робота з рубрикою «Культура слова», повідомлення домашнього завдання. Беззаперечним є те, що під час написання навчального джерела автори враховували здобутки XXI століття, тому що у підручнику можна помітити окремі умовні позначки, що передбачають вправи, теоретичні відомості, які учням потрібно буде знайти за залишеним покликанням на діджитал-відеохостинги.

У підручнику велика кількість влучних ілюстрацій, пов'язаних із тематикою ситуативного спілкування. Відзначимо, що автори підручника використовували схематичне зображення правил, що спрощує сприйняття школярами тексту у порівнянні із розумінням написаного суцільним текстом.

На додаток скажемо, що О. Авраменко, Т. Борисюк, О. Почтаренко розробили підручник у такий спосіб, щоб реалізувати принцип інтегрованості навчальних предметів. Наприклад, вивчаючи мовні теми школярам пропонують повторити вивчене з української літератури.

Під час опрацювання неповних та повних речень школярам надано змогу ознайомитися з діалогами, а потім – визначити різновид речень-реплік за наявністю членів для розкриття думки, проте навички спілкування подібні вправи не формують. На нашу думку, більш результативним способом використання навчального діалогу у навчанні є варіанти творчих завдань. Наприклад, розігрування мовленнєвих ситуацій з введенням у контекст неповних речень. Відповідно, восьмикласники закріплять отримані синтаксичні знання й одночасно розвиватимуть діалогічні здібності. У

підручнику наявні варіації ситуативних вправ, спрямованих на розвиток на розвиток діалогічного мовлення. Так, автор пропонує учням правильно використати звертальні форми у власних діалогах, тематику яких окреслюють ілюстрації, на яких зображенні конкретні мовленнєві ситуації, що можуть трапитися зі школярами. Окремий блок у книжці присвячений діалогу дискусійного характеру. Під час вивчення цього підрозділу учням потрібно розігрувати діалоги-дискусії, демонструвати мовленнєвий етикет, вчитися висловлювати свої позиції, працювати колективно, а це позитивний фактор для підлітка, який потребує спілкування.

Підручник О. Глазової рекомендовано Наказом Міністерства освіти і науки України від 22. 02. 2021 № 243. О. Глазова розробила підручник, заснований на принципах розвивального навчання, дитиноцентризму, головною ідеєю якого, за словами авторки, є розвиток творчого, освіченого молодого покоління, надії України [16]. О. Глазова прагне навчити учнів восьмих класів бути гідними громадянами власної держави, які знають, що для успіху треба старанно працювати, безперервно вчитися, бути чесною людиною. Дослідниця зробила акцент на тому, що сучасні школярі є представниками інформаційного суспільства, тому електронний інструментарій (смартфони, комп'ютери, планшети) має допомогти в отриманні знань, але першоосновою є цінність живого спілкування. Досліджуючи надбання О. Глазової, ми виявили, що воно є багатограним з погляду навчання діалогічного мовлення. Передусім відзначимо, що кожний тематичний підрозділ містить завдання під назвою «Попрацюйте в парах». Розробник приділила увагу тематичним концепціям діалогу. Восьмикласник, виконуючи продуктивні діалогічні завдання, можуть відігравати представників різноманітних професій, зокрема роль творця тексту, директора школи, бібліотекаря. Ми вважаємо, що такий творчий підхід до вправ отримає схвалення підлітків, тому що у період кризи ідентичності дитині важливо відчувати свою самостійність, максимальну наближеність до дорослого світу. Наукова діячка професійно поєднала у своєму доробку

моменти комунікації та засвоєння теоретичної інформації з розділу «Синтаксис». Навчаючись за цим підручником, учні матимуть змогу постійно тренувати навички роботи в парах, практикуватимуть уміння вислуховувати, розуміти один одного.

Підручник О. Заболотного, В. Заболотного «Українська мова (підручник)» за редакцією видавництва «Генеза» рекомендовано Наказом Міністерства освіти і науки України від 22. 02. 2021 № 243 [28]. Навчальний засіб розроблений для ефективного компетентнісного навчання рідної мови. Колектив авторів створив структуру-підказку для педагогів, які обрали їх підручник для роботи. Розпочинати вивчення кожної теми О. Заболотний, В. Заболотний пропонують з мінідослідження, який підготує учнів для осмислення теоретичних відомостей, причому розгляд теорії методисти рекомендують робити у логічному зв'язку із вивченим у попередніх класах, що просто зробити з рубрикою «Пригадаймо». Додаткові факти, які доповнюють тему розміщені у рубриці «Для вас, допитливі», яка розширює кругозір восьмикласників, дає змогу дізнатися відомості, що допоможуть підтримувати діалог у реальному житті. Для практичного опрацювання теоретичного матеріалу створено окремі рубрики «Коло думок», «Попрацюйте в парах», «Два, чотири – усі разом», «Поспілкуйтеся». Зазначимо, що з-поміж інших підручників саме доробок авторства Заболотних найбільш орієнтований на діалогічне навчання, удосконалює уміння вести бесіду, висловлювати свої думки, чути позиції однокласників. Автор закріплює кожен теоретичний блок комунікативною вправою. Наприклад, логічним підбиттям підсумків з теми про неповні та повні речення є складання діалогу-обговорення кінофільму чи телешоу. Завершує розгляд речень з відокремленими членами створення діалогу-інтерв'ю з використанням вставних конструкцій, відокремлених додатків. У книзі нами було виявлена наявність великої кількості ситуативних вправ, які є базою для формування навичок діалогічного мовлення, а легко знайти їх можливо за позначкою «Ситуація». До прикладу, для закріплення теми «Речення», що

передбачає пояснення диференційних ознак речення і словосполучення, розгляд основних груп речень за метою висловлювання укладачами посібника дібрано ситуацію мовлення, у якій учні повинні попросити допомоги керівництва певного закладу щодо облаштування будівлі антиковзаючим покриттям, зручними перилами, використовуючи спонукальні словосполучення і речення. Більше того, упорядники підручника розробили рубрику «Проект», що дозволяє організовувати цікаве ненав'язливе навчання української мови, що перетворює клас на відкритий навчальний простір. Підручник відображає проблему мовленнєвих вимог, вагомих для формування інтелектуальної мовної особистості, спонукає учнів не лише говорити грамотно, але й виразно, доцільно, логічно, змістовно, демонструючи багатий словниковий запас.

Отже, можемо констатувати, що чинні програми і підручники, затверджені на законодавчому рівні, спрямовані на розвиток у суб'єктів навчання ключових і предметної компетентностей, повністю ґрунтуються на засадах дитиноцентризму. Зауважимо, що рекомендовані Міністерством науки і освіти України підручники можуть бути застосовані для навчання синтаксису засобом навчального діалогу.

2.3. Визначення рівня сформованості предметної компетентності учнів 8 класу

Для досягнення поставленої мети дослідження, розроблення авторської методики, що формуватиме предметну компетентність під час навчання курсу української мови у 8 класі, необхідно діагностувати рівень вже сформованої предметної компетентності. Щоб реалізувати це завдання, нами було організовано втілення різнопланових видів моніторингової роботи на базі Криворізького ліцею № 35 «Імпульс» Криворізької міської ради, а саме: усне опитування і анкетування вчителів-словесників, спостереження за

навчально-виховним процесом, проведення робіт для учнів 8 класу із різнорівневими завданнями.

Проведено анонімне анкетування колективу, що складається з восьми вчителів-філологів Криворізького ліцею № 35 «Імпульс» задля з'ясування їхнього розуміння поняття «предметна компетентність», особливості у навчанні синтаксису простого речення, досвід труднощів, що виникають в учнів під час навчання у 8 класі, і причин їх появи, а також виявити які теми школярі засвоюють легше. Розроблене нами анкетування мало на меті також дослідження застосування діалогічних методів для навчання розділу «Синтаксис», що повинне передбачати закріплення отриманих теоретичних відомостей на практиці. Запитання були дібрані у такий спосіб, щоб зрозуміти, чи виникають проблеми з використанням навчального діалогу на уроках у сучасній діджиталізованій школі.

Здійснений аналіз відповідей на питання «Як особисто Ви розумієте поняття «предметна компетентність»?» дає підстави вважати, що 75 % вчителів дають правильне тлумачення змісту ключового для нас терміна: це набір знань, умінь, навичок, цінностей, що набуває суб'єкт навчання під час опанування конкретного шкільного предмета і зможе практично використовувати в житті. Виявлено, що 25 % відсотків учителів-словесників не до кінця розуміють значення предметної компетентності, пояснюючи смисл терміна так, що полягає у здобутті знань, але без наголошення на реалізації здобутих знань у реальному бутті, тобто можемо простежити ще наявний вплив неактуальної знаннєвої парадигми на педагогів.

Наступне завдання анкетування полягало у з'ясуванні тенденцій у виборі методичного наповнення уроків у 8 класі. Вдалося зафіксувати, що 25 % вчителів надають перевагу традиційним методам навчання, 13 % педагогів обирають переважно інтерактивний метод, а більшість учителів-словесників (62 %) у рівній кількості застосовує традиційні й інтерактивний метод.

Результати анкетування дають підстави вважати, що найбільші складнощі виникають у восьмикласників під час вивчення різновидів односкладних речень, у знаходженні однорідних членів речення і визначенні зв'язків між ними, а також проблемною темою є ускладнення речень вставними конструкціями. Натомість найменше прогалин, на думку вчителів, в учнів виникає під час опанування розділу «Просте речення. Двоскладне речення. Підмет і присудок. Означення, додаток і обставина як другорядні члени речення», адже цей розділ є початковим, вміщує інформацію, з якою учні частково ознайомилися в попередніх класах.

Поспілкувавшись з представниками колективу Криворізького ліцею № 35 Криворізької міської ради і зазначивши аналогічне питання в анкетуванні, можемо наголосити, що орієнтовними причинами невдач під час навчання синтаксису є однотипність завдань і розгляд теорії синтаксису без орієнтування на реальне життя, що суперечить надбанням компетентнісної парадигми, адже школярі заучують правила, але не розуміють, навіщо вони їм знадобляться у житті. Ще одним чинником труднощів педагоги вважають недостатню кількість завдань, що не тільки закріплюватимуть вивчену теорію, але і розвиватимуть навички комунікації. Брак часу для опанування синтаксису 100% вчителів не вважають критичним, тому що Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи) врахувала цей кількісний показник.

Продемонструємо як навчальний діалог може позитивно впливати на динаміку формування предметної компетентності. Відповідно в анкетуванні запитали, чи застосовують діалогічні прийоми педагоги школи у своїй практиці. Аналіз відповідей продемонстрував, що 13% вчителів рідко використовують навчальний діалог для навчання синтаксису простого речення, 50 % – іноді додають до навчального матеріалу вправи для розвитку діалогічного мовлення, а 37 % – часто застосовують діалог під час навчання розділу мовознавства «Синтаксис».

Важливо було зрозуміти, чи натрапляють на проблеми практичної реалізації діалогічних методів у навчанні синтаксису у 8 класі, і, якщо відповідь буде позитивною, дізнатися в чому сутність цих ускладнень. Отримані результати такі: 13 % вчителів вважають організацію навчання діалогічного мовлення в умовах цифрової освіти неможливою, 87 % педагогів вважають, що реалізація навчання синтаксису простого речення засобом навчального діалогу можлива, але з труднощами. Серед версій проблемних аспектів, які помічають вчителі-словесники на практиці, є:

- часова обмеженість для проведення навчального діалогу на уроках;
- нестача часу у вчителів для попередньої підготовки до учбового діалогу;
- технічні питання, тобто складність в організації роботи в парах онлайн, і, як супровідний чинник, виявлено дисциплінарні регресивні ознаки у поведінці учнів.

Задля діагностування рівня сформованості предметної компетентності під час навчання синтаксису простого речення нами було проведено спостереження за освітнім процесом у 8 класі Криворізького ліцею № 35 «Імпульс», а також організовано виконання тестових завдань з української мови. Ми мали на меті перевірку умінь диференціювати поняття «словосполучення» і «речення», «просте речення» і складне речення, «односкладне речення» і «двоскладне речення», розрізняти типи речень за метою висловлювання, правильно визначати види односкладних речень, відрізняти однорідні члени речення від неоднорідних, узгоджувати підмет і присудок, знаходити і пунктуаційно грамотно їх оформлювати.

За результатами проведення контрольної роботи до впровадження методики формування мовного аспекту предметної компетентності засобом навчального діалогу можемо зробити висновки [Додаток Б]. Лише 18 % респондентів розуміють, що граматична основа (підмет і присудок), усталені в узусі сполуки слів (Чорне море), однорідні члени не можна вважати словосполученням. Виявлено, що 20 % восьмикласників безпомилково

орієнтуються у визначенні виду односкладних речень, 63 % учнів частково роблять помилки, а 17 % школярів зовсім не розуміють різниці між групами односкладних речень. Переважна більшість учнів (80 %) розуміє, які є речення за метою висловлювання, без проблем знаходить приклади з однорідними членами речення і знає різницю між односкладними та двоскладними реченнями. Не викликає особливих труднощів у представників восьмого класу виявляти звертання у тексті (74 % опитаних відповіли правильно). Менше правильних відповідей суб'єкти навчання давали, коли намагалися розпізнавати вставні конструкції у реченнях, 46 % респондентів правильно встановили, які з речень ускладнені вставними конструкціями.

Під час спостереження за перебігом уроків у 8 класі помічено, що мовленнєві вправи, які час від часу застосовувалися вчителями, позитивно впливають на перебіг навчання. Учні активно беруть участь в обговоренні, легше засвоюють теоретичний матеріал під час комунікації. Великий рівень інтересу суб'єкти навчання проявляли під час використання педагогом ігрових форм.

Проаналізувавши усі відповіді учнів, виконавши моніторинг освітнього процесу, можемо згрупувати дані щодо рівня сформованості предметної компетентності учнів у процесі навчання синтаксису у таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень сформованості предметної компетентності учнів 8 класу у процесі навчання синтаксису простого речення

Клас	Загальна кількість учнів у класі	Кількість учнів з високим рівнем	Кількість учнів з достатнім рівнем	Кількість учнів з середнім рівнем	Кількість учнів з низьким рівнем
8–В	35	4	15	14	2

Відсоткове співвідношення показників сформованості предметної компетентності учнів 8 класу під час навчання синтаксису простого речення ми подано на рис. 1.

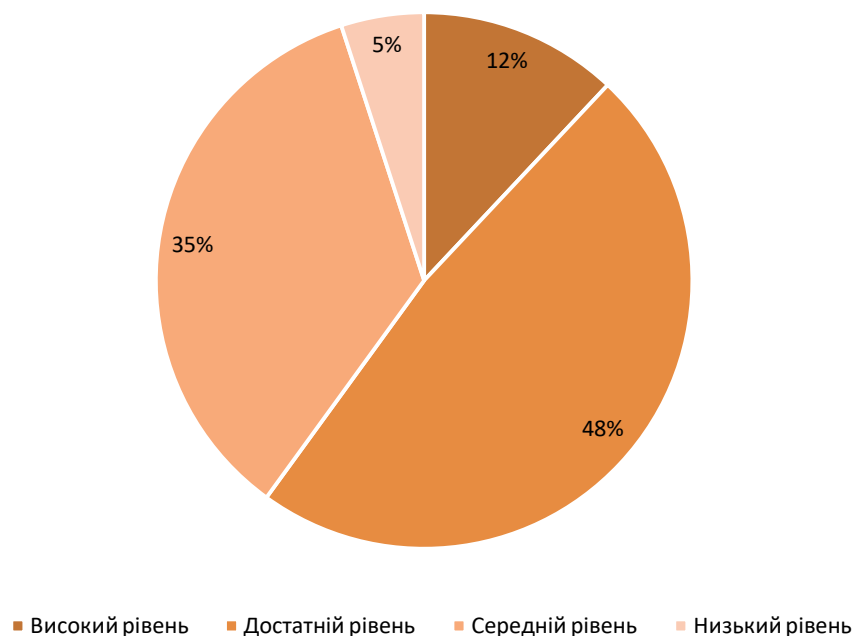

Рис. 1. Відсоткові показники рівня сформованості предметної компетентності під час навчання синтаксису простого речення

Отже, проаналізувавши усі відповіді опитаних вчителів-словесників можемо вважати, що більша частина педагогів сучасної української школи ознайомена з положенням компетентнісної освіти, розуміють, що вони розвивають предметну компетентність під час навчання синтаксису простого речення і курсу рідної мови загалом. Однак помічено прогалини у науково-методичній підготовці вчителів-філологів. Недостатня підготовка педагогів до компетентнісного навчання спричиняє труднощі в розумінні матеріалу учнів, не всі вчителі-філологи зважають на питання: «Навіщо учням отримані знання в умовах реальної ситуації?». На нашу думку, існує потреба в удосконаленні навчання розділу «Синтаксис», у використанні актуальних ефективних навчальних методів, прийомів, засобів, зокрема навчального діалогу.

Висновки до другого розділу

У розділі доведено, що навчання синтаксису – це складний процес, який потребує уваги не тільки до презентації вчителем теоретичних засад розділу мовознавства, але і до розвитку ключових і предметних компетентностей учнів. Нормативно-правова база свідчить, що під час засвоєння синтаксису простого речення восьмикласники повинні вчитися доцільно вживати синтаксичні конструкції в різних ситуаціях мовлення, використовувати здобуті знання у повсякденному житті. Компетентнісна парадигма може бути реалізована тільки за умови підбору ефективних методів, прийомів, засобів навчання. З'ясовано, що змістом Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи) передбачено, що навчання синтаксису у 8 класі консолідує набуті у попередніх класах знання, уміння, навички.

Проаналізовано рекомендовані Міністерством освіти і науки України підручники з української мови для 8 класів (О. Авраменко, Т. Борисюк, О. Почтаренко; О. Глазова; О. Заболотний, В. Заболотний). Сучасні підручники системно викладають зміст синтаксичної теорії у такий спосіб, щоб восьмикласники вчилися критично мислити, працювати в парах і групах, спілкуватися. Автори навчальних посібників підібрали різнорівневі завдання, що не суперечать змісту диференційованого навчання, і можуть бути легко знайдені восьмикласниками за допомогою умовних позначок. Також колектив авторів розробив актуальну і цікаву для підлітків тематику ситуативного спілкування. Укладачі підручників прагнуть за допомогою вправ розвивати громадянську свідомість учнів, розширити кругозір за допомогою цікавих змістовних текстів, формувати позитивні ціннісні орієнтири.

Однак результати опитування вчителів-філологів дали змогу сформулювати висновок, що, не зважаючи на достатню кількість навчально-методичних матеріалів і часу для опанування синтаксичних відомостей,

вчителі не завжди якісно організовують компетентнісне навчання синтаксису простого речення. Педагоги почасти не спрямовують вектор уваги на практичне застосування учнями знань, що спричиняє проблему наявності знань матеріалу в школярів, але без його розуміння. Виявлено, що 60% суб'єктів освітнього процесу мають високий і достатній рівень сформованості предметної компетентності, такий показник вважаємо недостатнім.

На основі аналізу і підрахунку встановлено, що постає потреба у створенні результативної методики для формування предметної компетентності під час навчання синтаксису простого речення. Базисом для методики повинні бути навчальний діалог, комунікативні й ситуативні вправи, що дозволятимуть удосконалити не тільки мовні уміння і навички, але й мовленнєві, адже головним завданням нової української школи – розвиток свідомих мовців, з сформульованими ціннісними орієнтирами, громадян України, які будуть готовими до змін у житті, практичного застосування мови в повсякденних реаліях та майбутній професійній діяльності.

РОЗДІЛ 3. УПРОВАДЖЕННЯ СТВОРЕНОЇ МЕТОДИКИ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

3.1. Методика формування предметної компетентності засобами навчального діалогу у 8 класі

У попередньому розділі, обґрунтовано проблему засвоєння учнями матеріалу з курсу української мови, причиною появи якої є відсутність розуміння учнями можливості практичного застосування знань у мовленнєвій практиці. Головним засобом для створення умов розвитку навичок вільного грамотного спілкування українською мовою вважаємо навчальний діалог. На основі узагальнення анкетування вчителів-словесників, можемо стверджувати, що педагоги не застосовують повною мірою можливості діалогічного мовлення, вважаючи реалізацію освіти за допомогою такого діалогу складною в сучасних умовах. Переважно вчителі використовують вправи для розвитку діалогічного мовлення на окремих уроках синтаксису, адже, на їхню думку, підготовка таких завдань забирає багато часу, а також виникають складнощі для впровадження навчального діалогу в умовах дистанційного навчання. Практичним завданням дослідження є створення методики навчання синтаксису, яка могла б бути застосованою в сучасній мовній освіті.

Вважаємо, що сьогодні для української школи важливою є комбінація традиційних, перевірених часом, традиційних методів навчання й інтерактивного, що оптимізуватимуть уяву учнів. Необхідно враховувати й надбання новітніх цифрових технологій, активно впроваджувати їх в освітній процес. За основу для створення авторської методики беремо систематизацію вправ М. Пентилюк, яка, за функціонально-стилістичним і критерієм спілкування, розподілила вправи на навчально-мовленнєві та комунікативні [50].

Навчально-мовленнєві вправи покликані систематизувати мислення учнів, стимулювати пригадування важливих фактів з синтаксичної теорії. На етапі навчання з використанням навчально-мовленнєвих вправ, на нашу думку, вирішальним є аспект доцільного підбору завдань на перевірку сформованості мовленнєвої компетентності восьмикласників.

Як навчально-мовленнєві вправи треба застосовувати роботу з аудіо та відеоматеріалами. Сьогоднішній учень належить до покоління Z, яке зацікавлене в тому, щоб медіа-ресурси були складовою педагогічної парадигми. Відео підвищує інтерес школярів до навчальної дисципліни, робить процес навчання легшим, створює фундамент для емоційного сприймання складного матеріалу [9, с. 102]. Водночас, беручи за основу вправи відомі фільми і звукові композиції, створюємо інтеграцію кіно і музичного мистецтва. Вправа 1 інтегрує українську мову і історію, актуалізує опорні історичні знання, а також виконує принцип наочності у навчанні. Вправа 2 є зразком практичного завдання для інтеграції української мови та літератури, дозволяє з мовного ракурсу поглянути на твір Тараса Шевченка.

Вправа 1. Кожна людина на світі, від старого до малого, час від часу полюбляє переглядати яскраві мультфільми, адже їх динамічні пригодницькі сюжети запалюють у серцях вогонь дитинства. Ми навіть не звертаємо на це увагу, але персонажі відомих кінострічок постійно ведуть між собою діалоги. Не виняток – «Пригоди імператора», повнометражний анімаційний мультфільм кінокомпанії «Walt Disney Pictures», у якому йдеться про долю молодого самовдоволеного правителя Імперії інків Кузко. Пригадайте факти з історії Імперії інків. На якій території мешкали інки? Як довго вона існувала? Прослухайте розмову між екс-радницею Кузко Ізмою й її слугою Кронком. Випишіть приклади речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні. Поясніть, від чого може залежати часте використання персонажем кінострічки речень одного типу? Чи впливає соціальний статус людини на вибір речень?

Вправа 2. Талановиті українські співаки і співачки постійно беруть ковток натхнення для нових пісень з літературної спадщини майстрів пера України. Прослухайте пісню «Думи» виконавців Артем Пивоваров і DOROFEEVA, знайдіть звертання у тексті словесно-музичного твору. Поміркуйте, твір якого видатного письменника переосмислили музиканти? Порівняйте роботу співаків з оригінальною літературною працею. Чи відрізняється музична інтерпретація від першоджерела? Відповідь обґрунтуйте.

*Думи...Думи мої, думи,
 Лихо мені з вами!
 Чом вас вітер не розвіяв?
 Думи...Думи мої, думи,
 Лихо мені з вами!
 Квіти мої, діти мої,
 Чи заплаче серце одно
 На світі усім,
 Як і я з вами?
 Моя, моя Україно!
 Привітай же, ненько, ти
 Свою, свою ти дитину!
 І думи мої! Думи мої!*

Прикладом навчально-мовленнєвої вправи є редагування діалогів. Учніям можна подавати завдання з доповнення речень-реплік вставними синтаксичними конструкціями, що є вдалим поєднанням перевірки мовних знань і розвитку креативного мислення.

Наступна вправа є ситуативною, дозволяє учням умовно стати учасниками мовленнєвої ситуації. Окрім того, розширює літературознавчий кругозір школярів, ознайомлює із твором, що який вони будуть вивчати у старшій школі.

Вправа 3. Прочитайте діалог, що ілюструє ситуацію, яка трапилася з учнем восьмого класу Олесем за межами України. Хлопець перебував в Англії, у родичів. І, мандруючи лондонськими провулками, на одному з рекламних плакатів, побачивши анонс прем'єри українського кінофільму, прагнув переконати іноземного друга переглянути кінострічку. Доповніть діалог вставними словами і словосполученнями, які ви вважаєте доречними. Використовуйте слова з довідки або запропонуйте свої ідеї.

Довідка: до речі, уявляєш, на жаль, без сумніву, звичайно, з дозволу сказати, мабуть, можливо, наприклад.

– *Майкле, у кінотеатрі «Електрик Сінема» завтра транслюватимуть телесеріал «Спіймати Кайдаша». Бажаєш скласти компанію?*

– *Олесю, я нічогосінько не чув про цю кінострічку. Розповідай, про що вона?*

– *Режисер Наталка Ворожбит створила цей кінопроект на основі твору Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» про те, до чого можуть призвести пусті суперечності і конфлікти у родині.*

– *Не люблю сімейні мелодрами, вони нудні для мене. Якщо б там усі частини «Гаррі Поттера» показували, то ми вже б стояли на касі, купуючи квитки.*

– *Це соціально-побутова повість, але творці «Спіймати Кайдаша» доповнили історію Нечуя-Левицького сучасними сюжетними лініями. Дізнаєшся більше про українську історію, про боротьбу за незалежність, що почалася у 2014 році.*

– *Вмовив, історичні моменти у фільмах мені подобаються.*

– *Ти не пожалкуєш про свій вибір.*

Навчально-мовленнєві вправи можуть формувати знання восьмикласників правил мовленнєвого етикету, що є вагомим фактором для існування. Культурне спілкування може полегшити проблему знаходження взаєморозуміння з партнером комунікації, сприяє створенню гарних взаємин з оточенням.

Навчально-мовленнєву вправу, що реалізуватиме мету поліпшення мовленнєвого етикету учнів можна розробити на основі кросвордів. Розгадування кросвордів-ребусів має позитивний вплив на пам'ять, розвиває вирішальне уміння працювати з інформацією.

Вправа 4. Вам відомо, що слова ввічливості вважаються вставними конструкціями. Проте, на превеликий жаль, люди часто нехтують їх уживанням. Спробуйте відгадати слова ввічливості, що зашифровані у кросворді (Рис. 2).

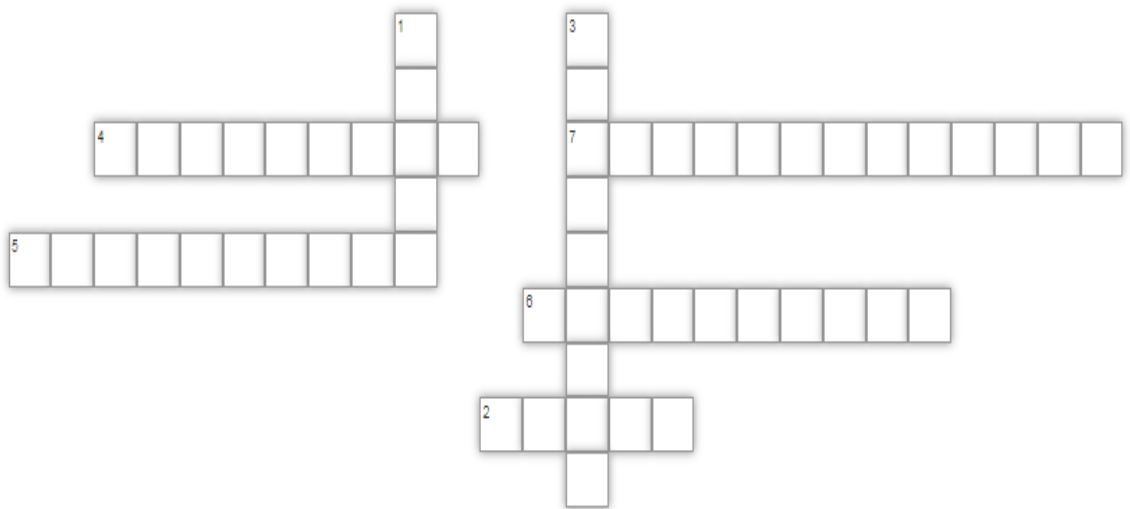

Рис. 2. Кросворд «Вставні конструкції ввічливості»

1. *Це слово ти вживаєш, коли звертаєшся до когось з привітанням, поздоровленням.*
2. *Коли ти висловлюєш подяку комусь, то кажеш...*
3. *Як вчили у дитинстві, ця чарівна словосполука відчинить будь-які двері.*
4. *Коли ти просиш дозволу зробити якусь дію, ти промовляєш...*
5. *Коли ти не почув відповідь співбесідника і просиш повторити фразу ще раз, фраза рятівник – це «Я...».*
6. *Уяви, що вже пізно, і ти хочеш побажати співрозмовнику гарної ночі. Яку фразу ти використаєш?*

7. *Ти прокидаєшся, посміхаєшся сонечку, і якими будуть твої перші слова до людей, що ти зустрінеш?*

Відповідно до результатів проведених поміж учнів 8 класу контрольних робіт і моніторингу уроків, учнів є проблеми з визначенням звертань і правильним використанням кличного відмінка в іменах. Можна запропонувати вправу на розподіл правильних і неправильних варіантів чоловічих і жіночих імен на дві групи. Таке завдання готуватиме до розмов у реальних ситуаціях, правильно звертатися до учасника діалогу в усному та писемному спілкуванні під час написання листів. Задля активізації уваги учнівського колективу, необхідно доповнити завдання цікавим матеріалом, розподілити слова в такий спосіб, щоб перші літери слів утворювали продовження речення. Як шаблон таких речень для доповнення доцільним вважаємо афоризми відомих особистостей, зміст яких у подальшому можна обговорити, тим самим реалізуючи принцип комунікативної спрямованості.

Вправа 5. *Ім'я – це те, що робить людину унікальною, вирізняє серед інших осіб. Щодня ви спілкуєтеся з рідними, друзями, знайомими, але як правильно звертатися до них? Згадайте, у якому відмінку ми вживаємо звертання? Розподіліть на дві групи правильні та неправильні варіанти імен-звертань. Якщо ви все зробите правильно – отримаєте продовження вислову Ліни Костенко «... вмирають не відСпочатку їм відбирає мову».*

Наталко, Ірине, Артеме, Цветано, Настю, Федору, Ігоре, Антоно, Рита, Івго, Кирило, Тіне, Устимо

<i>Правильне звертання</i>	<i>Неправильне звертання</i>

Проілюструємо приклад уживання розподільчої вправи-ситуації. Під час навчання пропонується поділити репліки з діалогу за критерієм виду односкладного речення. Тема визначення групи односкладних речень, за нашим спостереженням, на основі результатів контрольної роботи для восьмикласників, є проблемою у вивченні синтаксису простого речення.

Представити вправу пропонуємо у вигляді пазлу, на елементах якого розміщені фрази для розподілення. Щоб зробити вправу інтерактивною, що відповідає принципам сучасної цифрової освіти, використовуємо платформу «LearningApps. org. Цей сервіс є безкоштовним і має на меті допомагати педагогам різних галузей освіти організувати заняття. Платформа має функцію продукування QR кодів та покликань, щоб учні мали доступ до вправи, могли скористатися девайсами для авторизації.

Вправа 6. Прочитайте односкладні речення-репліки, що розміщені на частинках пазлу. Розподіліть їх за видами (рис. 3). За умови правильного виконання вправи – ви зможете повністю відкрити світлину-підказку, що вкаже на конкретну мовленнєву ситуацію, яку ми потім опрацюємо (рис. 4).

Означено-особові речення	Неозначено-особові речення	Узагальнено-особові речення	
	Безособові речення	Називні речення	
Треба цінувати кожну хвилину життя.	Література на літо...Безтурботн е дитинство...	Що маємо, не дбаємо, а втративши, плачемо.	Ви маєте рацію. Гріх скаржитися на сучасну молодь.
Постійно не повертають назад літературу, за яку відповідають бідні працівники бібліотеки.	Вік живи - вік учись	Поспішайте читати твори, тому що літо коротке, пролетить, не помітите.	Чи правильно заповнено формуляр?
Вважаю, Вам, юний друже, слід звернути увагу на твори Антуана де Сент Екзюпері. Вони дуже цікаві та повчальні.	Читальна зала. Тиша. Зупинися, мить...	Працівникам нашої бібліотеки оголосили догану.	Вергілія часто не розуміють.

Рис. 3. Вправа на розподіл односкладних речень

Рис. 4. Світлина-відповідь до вправи 6

Для відтворення принципу навчання синтаксису у поєднанні з навичками інтонації вважаємо раціональним використовувати надбання соціальних мереж, серед яких Instagram, Facebook, TikTok тощо. Використання соціальних мереж для навчання української мови – це, перш за все, реалізація особистісно орієнтованого підходу. Перевага соціальних мереж у мовній освіті – це занурення учнів в природне середовище комунікації, завдяки якому вивчення мовознавчих явищ сприймається як весела активність, а не примусовий обов’язок [72, с. 273]. Інструментарій соціальних мереж дозволяє моментально завантажувати власний інформаційний відео, аудіо, фотопродукт в Інтернет. Вправа 7 створена на основі з’єднання актуальних молодіжних тенденцій і синтаксичного матеріалу.

Вправа 7. Усі користувачі соціальної мережі «ТікТок» знають тренд, суттю якого є прочитання реплік з різними емоціями, на які вказують смайли-емодзі. Прочитайте цитати з відомих діалогів з правильною інтонацією. Слідкуйте за смайликами-вказівниками (рис. 5). Якщо у вас є

акаунт у TikTok, можете записати відео, щоб інші користувачі побачили ваші акторські уміння.

Я зроблю йому пропозицію, від якої він не зможе відмовитися
(«Хрещений батько», 1972)

Нехай буде з тобою сила! («Зоряні війни. Епізод IV. Нова надія», 19и)

Що ж, кожен має свої недоліки. («У джазі тільки дівчата», 1959)

Це ти мені сказав? («Таксист», 1976)

Тото, у мене таке відчуття, що ми більше не в Канзасі. («Чарівник країни Оз», 1939)

Рис. 5. Смайлики-вказівники потрібної інтонації для декламування реплік

Зазначено, для пропонованої методики беремо за основу систематизацію вправ М. Пентилюк, а другою категорією завдань для практичного опрацювання матеріалу є комунікативні, спрямовані на розвиток навичок формулювання власних висловлювань, тобто такі завдання реалізують принцип самостійності. Наша методика передбачає універсальність, багатофункціональність вправ. Це означає, що педагог-словесник зможе на першому етапі навчання використовувати навчально-методичну вправу, яка після опрацювання мовного явища, правила, трансформувалася в комунікативну, тобто у такий спосіб виконується важливий принцип поетапності навчання. Наприклад, виконавши вправу 2, що полягає у опрацюванні тексту пісні, що є сучасною версією прочитання лірики Тараса Шевченка, учні виконати завдання, пов'язане з попереднім. Завданням вправи 8 є формування навичок висловлюватися, продукувати творчий діалог.

Вправа 8. Усі звертання в композиції «Думи» музикантів (Артем Пивоваров і DOROFEEVA) знайдено. А чи зрозуміли ви, чий твір

переосмислили співаки? Правильна відповідь – Тараса Шевченка. Поет прагнув зобразити розмову зі своїм ліричним «Я», який щосекунди думає про важку долю українського народу. Уявіть, що у вас є змога особисто поспілкуватися з ліричним «Я» Кобзаря. Складіть діалог на 10–12 реплік.

Вправа 9 є продовженням вправи 4, яку описано вище. Зміст вправи 9 полягає в тому, щоб застосувати знайдені під час розгадування кросворду вставні конструкції ввічливості у діалозі з однокласниками. Тобто така вправа спрямована на виконання принципу активності.

Вправа 9. По завершенню розгадування кросворду ви отримали 7 ввічливих слів і словосполучень. Створіть зі своїм сусідом по парті діалог на 10–12 реплік з цими вставними конструкціями. Пам’ятайте про виокремлення вставних слів на письмі комами.

Слова для створення діалогу: вітаю, дякую, будь ласка, дозвольте, перепрошую, на добраніч, добрий ранок.

Логічним продовженням вправи 6 є вправа 10, в основі якої є мовленнєва ситуація, тобто головною ідеєю завдання є поєднання принципу комунікативної спрямованості із оцінкою виразності мовлення.

Вправа 10. Чудово! Ви отримали малюнок (рис. 4), що означає ситуацію, коли ви відвідуєте бібліотеку, щоб взяти книжки зі списку літератури, яку ви повинні прочитати за літо. Створіть діалог, за основу беріть репліки працівника бібліотеки, які ви розподілили на групи. Щоб ви йому відповіли?

Новою освітньою тенденцією стає використання мемів – комедійних фраз, картинок, що мають іронічне змістове і несуть опис ставлення до певної події чи обставини – у навчанні. Меми виконують репрезентативну, креативну і комунікативну функцію [48]. По-перше, учні можуть відтворити побачену інформацію у мемі, по-друге, мем стає двигуном комунікації, по-третє, відтворюють явище, яке покладено в основу мему, у творчій формі. Під час навчання синтаксису простого речення засобом навчального діалогу

доцільно використовувати вправи на доповнення або створення власних мемів-діалогів.

Вправа 11. Доповніть мем-діалог між джином і Тарасом Шевченком. Використовуйте поширені речення, вставні конструкції (рис. 7).

Рис. 7. Мем-діалог для створення продовження історії

Вправа 12. Десь у паралельному всесвіті Іван Котляревський і Григорій Сковорода живуть у XXI столітті, мають смартфони і, ясна річ, месенджери. Адже кому не подобається поспілкуватися з друзями у чатах, правда? Продовжіть розмову між двома письменниками, складіть діалог на 10–12 реплік (рис. 8). Поміркуйте, як пов'язана творчість Григорія Сковороди й Івана Котляревського?

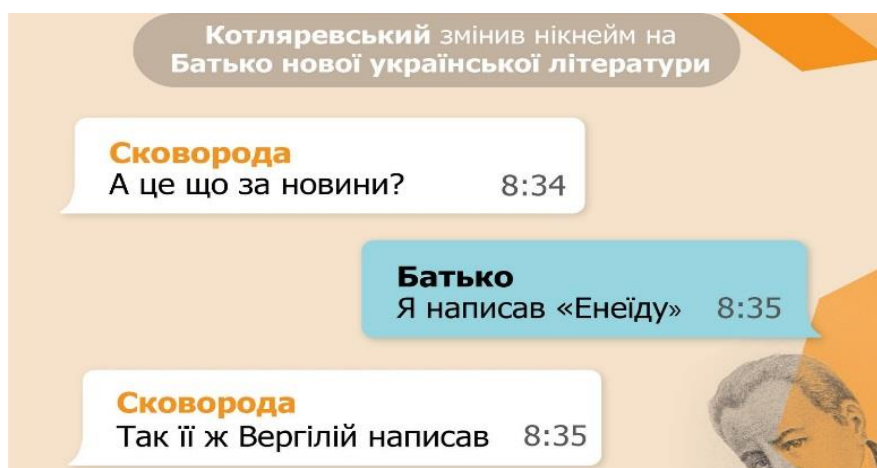

Рис. 8. Мем-розмова між двома письменниками.

Одним із завдань нової української школи є розвиток громадянина своєї держави, який ставиться з повагою до власної країни та буде удосконалювати її в майбутньому. У період важких глобальних політичних

подій кожен педагог, зокрема вчитель-філолог, має формувати патріотів. Вправа 13 поєднує мовний аспект, а саме спонукає восьмикласників створювати діалог на основі засвоєного матеріалу про просте речення, його особливості, демонструє наявний в учнів рівень громадянської свідомості, розвиває креативне мислення.

Вправа 13. Мабуть, кожен із вас знає факт про цьогорічне перебування посла доброї волі ООН Анджеліни Джолі у Львові. Акторка завітала до України з важливою місією – поспілкуватися та допомогти дітям війни, переселенцям, волонтерам. Того дня ваш ровесник, юнак на ім'я Юліан забіг до кав'ярні, щоб перекусити, а через 10 хвилин став героєм десятків мемів, адже був настільки зацікавлений переглядом стрічки новин в Instagram (рис. 9). Об'єднайтеся у пари, створіть і розіграйте діалог між голлівудською зіркою і підлітком. Уявіть, що Юліан побачив Анджеліну. На яку тему була б їхня розмова? Використайте неповні та односкладні речення у діалозі.

Рис. 9. Мем для створення діалогу

Як свідчать результати аналізу анкетування вчителів-словесників, в умовах дистанційного навчання застосування навчального діалогу, а саме об'єднання дітей у пари – це складна у виконанні дія (додаток А). На противагу цьому судженню, можемо стверджувати, що інноваційні платформи для відеозв'язку Zoom, Google Meet тощо мають опцію поділу учасників на сесійні зали. Учитель має змогу власноруч групувати школярів

у зали, переміщатися різними залами, бути спостерігачем і коментатором діалогу між восьмикласниками.

Усі розроблені варіанти вправ можливо практично застосовувати під час дистанційного навчання за допомогою інтерактивних дошок. Прикладом такого ресурсу є платформа Miro, що дозволяє створити сучасний аналог стандартної шкільної дошки, але з можливістю додавання різноманітних світлин, аудіозаписів, відеороликів, розміщення на дошці інтерактивних ігор. Перевагою дошки є наявність широкого спектру інструментарію: пензлів, маркерів, стікерів, таблиць, шаблонів для створення ментальних мап. Ще однією позитивною особливістю Miro є можливість синхронізації дошки з додатками для відеозв'язку, як Google Meet, Zoom, Skype і т. д.

На наше переконання, для формування предметної компетентності під час навчання синтаксису простого речення слід використовувати традиційні та інтерактивний метод. Використовувати винятково інтерактивні або лише традиційні методи вважаємо неефективним. Учителю-словеснику треба поєднувати їх.

До традиційних словесних методів належить і евристична бесіда. Для цього методу найбільш характерним є гуманістичне співтовариство вчителя та учня. Учитель перебуває в ролі ведучого, який ставить питання-орієнтири дітям, тому ця система запитань має бути чітко продуманою до деталей. Восьмикласники повинні самостійно, без підказок, продукувати висновки. Цей метод суттєво посилює прояви учнівської розумової активності, адже знання не подаються у готовому вигляді. Так, прикладом вправи з елементом евристичної бесіди під час вивчення теми «Поділ речень за наявністю членів» може бути прочитання прикладів неповних синтаксичних конструкцій, які супроводжуватиме запитання: *«Чим можна пояснити відсутність слів у деяких реченнях?»*.

Прийомам інтерактивного методу є рольова гра. Учні мають змогу відчувати себе акторами, які відіграють певні ролі. Головною метою рольової гри є розвиток дитячої самооцінки. Вчитель-словесник має донести

визначальну сутність упевненості у своїх силах, пояснити, що не потрібно боятися говорити в будь-якій ситуації. Сам педагог повинен спостерігати за перебігом гри, можливе виконання другорядної ролі, але в жодному разі не головної. Ілюстрацією методу може бути сценарій: *«Уявіть, що кожен із вас – це відомий український письменник. Спробуйте зіграти ролі видатних авторів на літературному вечері, що спілкуються про важливість рідної мови в житті»*. Цю гру, наприклад, доречно використовувати для демонстрації розрізнення діалогу, полілогу та монологу, а також для формування комунікативних навичок та почуття цінності українського слова, що свідчить про поліфункціональність цього методу. Ігри виконують не лише розважальну роль, але й примножують нестандартність мислення вихованців. А комбінація традиційних методів з ігровими робить засвоєння матеріалу швидшим, більш результативним [15].

Певним відгалуженням від рольової гри є інтерв'ю. Продуктивність цього методу визначається активним розвитком творчого потенціалу школярів, тому що діалог передбачає і суттєву пошукову роботу для підготовку до проведення інтерв'юером, і вигадливість, імпровізацію від респондента. Метод інтерв'ю, вважаємо, доцільним під час вивчення вставних звертальних виразів як виявлення поважного ставлення у діловому мовленні. Допустимим є продукування діалогу-інтерв'ю з цікавою для учнів особою з одночасним використанням звертань. Тим самим, пропонуючи таку вправу, поєднуємо навчання синтаксису, удосконалюємо комунікативні навички дітей та демонструємо зацікавлення інтересами дитини, їхніми кумирами.

Метод інтерв'ю

Серед українців популярним є шоу-інтерв'ю «У гостях у Дмитра Гордона». Попрацюйте в парах, створіть власну програму «У гостях у 8 класу». Один учень у парі повинен бути інтерв'юером, а інший – респондентом. Респондент може перетілитися у політичного діяча,

улюбленого актора, співака. Обов'язковою умовою завдання є використання звертальних конструкцій.

Застосування мозкового штурму навчає восьмикласників колективно знаходити істину. Найдоречніше застосовувати цей прийом під час систематизації вже вивченого матеріалу. Учні мають висловити своє бачення проблеми, а вчитель – не заважати рефлексії класу. Тільки після виказання припущень педагог може аналізувати відповіді. Важливо не заперечувати ефективність навіть найнесподіваніших ідей учнівства, а навпаки – заохочувати до обговорення, допомагати при труднощах, регулювати вектор спрямованості думок. Питаннями мозкового штурму можуть бути: *«Чи є відмінність між словосполученням та реченням?»*, *«Що є предметом вивчення синтаксису і пунктуації?»*, *«Які речення ми називаємо односкладними, а які – двоскладними?»*.

В основу методу дискусії покладено обговорення суперечливого запитання її учасниками, причому суб'єкти дискусії розподіляються на два табори, у яких обговорюються протилежні аспекти однієї проблеми. Під час вивчення теми «Односкладні речення» можна запропонувати провести дискусію, але мовці для висловлення своїх умовиводів повинні використовувати узагальнено-особові речення-прислів'я. Варіантом гостросоціальної теми для обміну думками ми пропонуємо: *«Чи замінять соціальні мережі живе спілкування у державі майбутнього?»*. Програмою передбачено тему для дискусії з ускладненням речень-реплік відокремленими обставинами: *«Чи переможе книжку – комп'ютер, а бібліотеку – Інтернет?»* [67]

Аби розглянути особливості проблемних питань необхідно застосувати інтерактивний прийом «Шести капелюшків». Метафоричні образи шести різнокольорових капелюшків співвідносні з шістьма типами мислення. Умовно одягаючи білий капелюшок, восьмикласники повинні будуть акцентувати свою увагу на конкретиці, фактах щодо стану явища людського спілкування. Червоний капелюх дасть змогу учням розповісти про

власне ставлення до проблеми. Жовтий капелюшок відповідає за висловлення переваг живої розмови та комунікації за допомогою електронних засобів, а чорний – навпаки підштовхуватиме дітей до критики елементів дискусії. Приміряючи капелюх зеленого кольору, клас фокусуватиметься на творчому пошуку розв'язання поставленого неоднозначного питання. Керуючим капелюшком є синій, одягнувши його у фіналі дискусії, учні восьмого класу підводитимуть логічні підсумки обмірковування.

Отже, для формування предметної компетентності під час навчання синтаксису простого речення треба використовувати різноманітні методи, вправи, прийоми, засоби. Гнучким до створення інтерпретуємо є навчальний діалог, завдяки якому можна актуалізувати опорні знання учнів, спроектувати реальну ситуацію комунікації, досягти рівня сформованості предметної компетентності.

3.2. Інтерпретування результатів дослідження

Розроблена авторська методика формування предметної компетентності потребує практичної перевірки рівня її результативності. Задля виконання поставленого завдання було проведено тестову контрольну роботу поміж учнів 8-В класу Криворізького ліцею № 35 «Імпульс» Криворізької міської ради на початку дослідження, а також у кінці, після випробування створеної методики. Вважаємо за потрібне детально розглянути і порівняти зріз відповідей після першої та повторної перевірки рівня сформованості предметної компетентності.

Повне розуміння учнів різниці між словосполученням і реченням на початку дослідження становило 18 %, 82 % отриманих відповідей були неправильними. Восьмикласники не орієнтувалися в тому, що не можна вважати словосполученням. Як словосполучення учні визначали поєднання присудка і підмета, сталі сполуки слів, однорідні члени речення. Після

впровадження авторської методики відсоток правильних відповідей зріс до 20 %.

За результатами контрольної роботи, показник розуміння видів речень за метою висловлювання на початку становив 80 %, що вважаємо високим. Однак, після застосування засобів навчального діалогу у навчанні, відсоток правильних відповідей зріс від 80 % до 87 %.

Досить проблемним аспектом було визначення в тексті на сучасну тематику «Соціальні мережі» простих речень серед складних. Відповіли правильно лише 49 % учнів, а 51 % учнів не вважали за граматичну основу «Інстаграм – суцільна реклама», школярам бракувало знань того, що на місці дієслова-зв'язки часто ставлять тире. Спостерігаючи за динамікою відповідей після впровадження авторської методики, можемо зробити висновок, що відсоток правильного вибору зріс на 25 %. Правильну відповідь давали 74 % учнів.

Під час упровадження створеної методики ми враховуємо необхідність розроблення завдань, що допомагали б восьмикласниками зорієнтуватися у темі «Види односкладних речень». Пояснення складного теоретичного блоку інформації, після якого учні закріплювали вивчене через діалогічні вправи, значно покращило ситуацію з частотністю правильних відповідей. Після перевірки контрольної роботи, яка була виконана вперше, можемо зазначити, що найбільше помилок було в розумінні різниці між означено-особовим та неозначено-особовим односкладних речень, 80 % учнів визначали речення «Прокладуть нову дорогу» як означено-особове. Лише 51 % суб'єктів навчання назвали речення «Чесне діло роби сміло» узагальнено-особовим. Найкращий показник (65 % правильних відповідей) спостерігали під час знайдення восьмикласниками називних речень. Упроваджена методика покращила результат знаходження правильних відповідей. Після опрацювання синтаксичного матеріалу, кількість правильних відповідей зросла: 62 % учнів правильно визначили означено-особові та неозначено особові односкладні речення, 69 % коректно визначили узагальнено-особове

речення, 65 % замість 31 % знайшли безособове речення «Світає», а найвищий відсоток у визначенні називних речень (65 %) змінився на 83 %.

Після першої перевірки сформованості вмінь та навичок зазначено, що відсоток розуміння восьмикласниками різниці між неоднорідними та однорідними означеннями був доволі високий (80 %). Але 20 % хибних відповідей вказує на те, що частина учнів не осмислювала факт, що однорідні означення не можуть характеризувати об'єкт з різних аспектів, а тому такі учні обирали варіант «Густе каштанове волосся» в описі Руслани Лижичко. Повторна моніторингова робота засвідчує, що кількість правильних міркувань зростає до 90 %.

Питанням, що потребує уваги, була тема вставних конструкцій. Умова завдання була в тому, щоб розрізнити речення, у яких одне й те саме слово було вставним, а у якому виконувало синтаксичну функцію. Тільки 46 % восьмикласників дали правильні відповіді. Решта учнів потребувала допомоги у визначенні. У момент труднощів у осмисленні проблеми знайдення вставних конструкцій у реченні. В розробленій методиці акцентовано на використанні навчально-мовленнєвих та комунікативних вправ, в основі яких покладено закріплення за допомогою засобів навчального діалогу знань з теми «Вставні конструкції». Повторне проведення контрольної роботи у 8-В класі дало змогу зафіксувати збільшення правильних відповідей, їх кількість зростає на 31% до 77 %.

Аналіз результатів виконання завдання на узгодження підметів і присудків продемонстрував складнощі у розумінні учнями цього аспекту. Значна кількість неправильних відповідей (61 %) є доказом того, що в учнів обмаль чітких знань, умінь, навичок з цієї теми. Зміст завдання полягав у визначенні речення, помилкового в узгодженні членів граматичної основи. Школярів дезорієнтувало узгодження складеного підмета, що має у своєму складі слово зі значенням кількості, тому більша частина класу обирала як хибне речення «До прибуття автобусу залишилося кілька хвилин». По

закінченню впровадження авторської методи, відсоток правильних відповідей становить 79 %.

Під час роботи над завданням з прикладками, а саме перевіркою розуміння учнями пунктуаційних особливостей написання специфічних відокремлених означень, учням потрібно було обрати варіант, у якому усі прикладки пишуться через дефіс. Лише 35 % восьмикласників впоралися безпомилково. Решта членів учнівського колективу мала неточності у відповідях. Проте, працюючи зі складним синтаксичним матеріалом засобом навчального діалогу, представники восьмого класу засвоїли тему краще, тому кількість хибних відповідей знизилась. Повторна контрольна робота є свідченням того, що вже 63 % відповідей були правильними.

Ще одним аспектом для дослідження було розуміння учнів теми вживання у мовленні звертань, а саме пунктуаційного їх оформлення, вживання кличного відмінка, що є особливістю української мови. Умовою завдання було знайти в уривку в історичній народній пісні «Ой Морозе, Морозенку».

Порівняння даних, що були отримані під час початкової і повторної контрольної роботи дозволяють зробити висновок, що на початку експерименту 51 % восьмикласників обрали правильну відповідь, але інші 49 % визначили усі відокремлені комами іменники як звертання. Авторська методика стимулювала зростання показників правильних відповідей. Організувавши перебіг освітнього процесу з використанням засобів навчального діалогу, помічено збільшення прогресу у розумінні звертань на 20 %, під час виконання повторної контрольної роботи 69 % учнів обрали правильний варіант з-поміж переліку можливих.

Після завершення підрахунку результатів першої і повторної контрольної роботи можна стверджувати, що рівень сформованості предметної компетентності восьмикласників збільшився на 23 %. Такий відсоток прогресу дає підстави стверджувати, що розроблена методика є ефективною.

Таблиця 2

Рівень сформованості предметної компетентності у процесі навчання синтаксису після впровадження авторської методики

Клас	Загальна кількість учнів у класі	Кількість учнів з високим рівнем	Кількість учнів з достатнім рівнем	Кількість учнів з середнім рівнем	Кількість учнів з низьким рівнем
8–В	35	5	19	11	0

Продемонструємо зміни у рівні сформованості предметної компетентності учнів 8 класу на діаграмі.

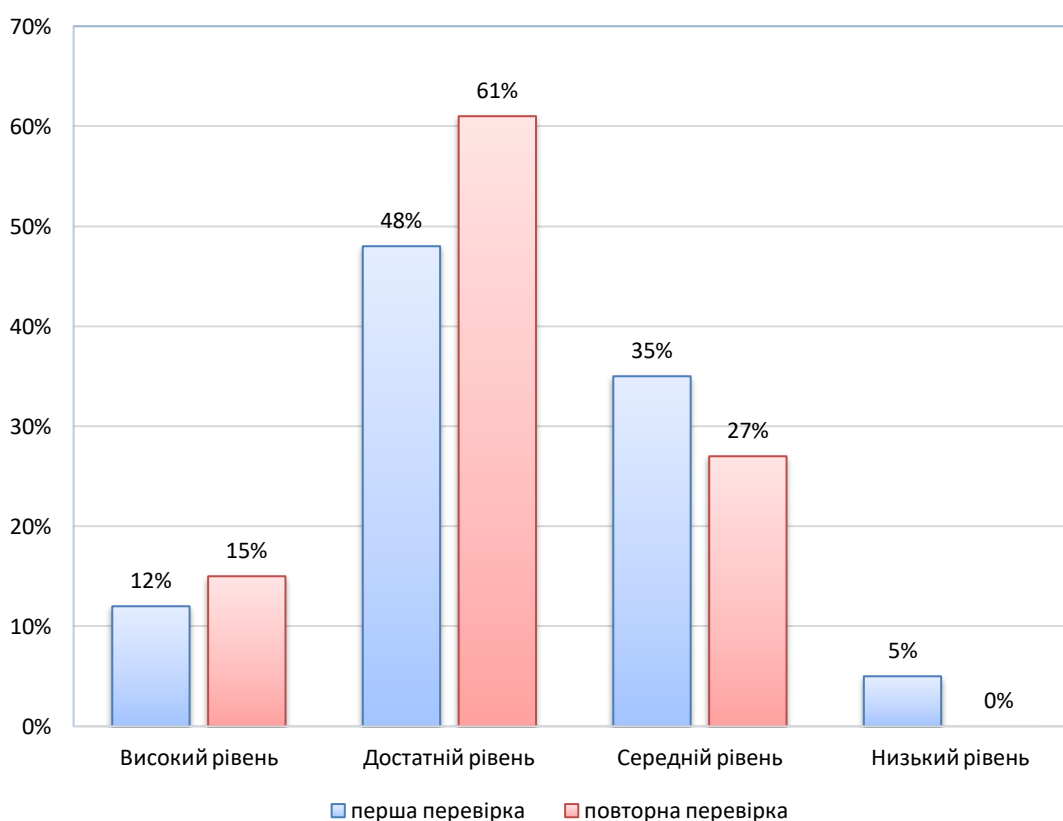

Рис. 10. Порівняння показників рівня сформованості предметної компетентності учнів восьмого класу

У пропонуваній методиці передбачено засвоєння синтаксичних тем через використання засобів діалогічного мовлення. Система вправ

побудована на мовленнєвому матеріалі, що був би цікавий сучасному підлітку: мультфільми, українські пісні, матеріали з соціальних мереж, ігри тощо. Виявлено, що школярі краще сприймають навчальну інформацію у процесі комунікації з однокласниками, вчителем. Новітні методи і прийоми навчання сприяють підвищенню рівня учнівської мотивації до освіти, стимулюють творчість восьмикласників. Проте для успішної реалізації розробленої методики педагоги повинні розуміти нові вимоги до освіти у сучасній українській школі, а саме компетентнісне навчання, що є найперспективнішою освітньою парадигмою. Учитель повинен розуміти сутність предметної компетентності і рівень особистісного впливу на її продукування.

Отже, розроблена методика навчання синтаксису простого речення засобами навчального діалогу є ефективною. Завдяки практиці теорії, що полягає у застосуванні вивченого в діалогічному мовленні, навчання стає більш наближеним до реалій життя, що є вирішальним аспектом у соціалізації учнів. У процесі навчання восьмикласники продемонстрували високий рівень мотивації до навчання, творчість у опрацюванні тем, що сприяло формуванню предметної компетентності. По завершенню дослідження помічено вищий рівень сформованості культури мовлення, мовного смаку. Усі означені факти дають підстави стверджувати про доцільність запровадження розробленої методики для розвитку предметної компетентності в навчанні української мови.

Висновки до третього розділу

Отримані під час анкетування вчителів та проведення діагностичних робіт для учнів 8 класів засвідчили нагальну потребу у створенні методики навчання синтаксису простого речення, що відповідає б принципам компетентнісної освітньої парадигми. Основними підходами для створення методики були особистісно-орієнтований, компетентнісний, діяльнісний.

Акцентовано на реалізації принципів навчання (дитиноцентризму, комунікативної спрямованості, наочності тощо). Урахувавши рекомендації до перебігу освітнього процесу, зазначеного у нормативно-правовій базі, розроблено методику, підґрунтям якої є навчальний діалог. Засоби навчального діалогу покликані допомогти педагогу комплексно розглянути синтаксичні теми, щоб учнівський колектив мав змогу досягнути складний для опанування розділ мовознавства через комунікацію.

Основою для слугування методики діалогізованого навчання рідної мови у 8 класі стала класифікація вправ М. Пентилюк, яка розподіляє практичні завдання на навчально-мовленнєві та комунікативні. Ключовою для створення навчально-мовленнєвих вправ була певна синтаксична проблема, що потребувала опрацювання. А розроблені нами комунікативні вправи реалізували принцип самостійності в навчальній діяльності, стали чинником для застосування на практиці актуалізованих знань. Авторські вправи продумано так, щоб навчально-мовленнєві вправи мали логічне продовження у комунікативних, тим самим реалізовано принцип системності й поетапності у навчанні.

Запропонована методика побудована так, щоб взяти до уваги сучасні світові тенденції в освіті (інтерактивний, ігровий методи навчання) і традиційні, усталені в лінгводидактиці методи (бесіди, метод роботи з підручником). Розроблена система вправ спирається на цікавий для підлітків тематичний матеріал, що інтегрував би вивчення рідної мови із кіномистецтвом, музикою, літературою задля презентації синтаксичних тем у різних контекстах, що сприяло б кращому їх розумінню. До того ж, було ураховано надбання діджиталізованої освіти у такий спосіб, щоб використовувати під час виконання вправ соціальні мережі, віртуальні платформи, перетворюючи комп'ютерне обладнання у допоміжний чинник для формування предметної компетентності. Розроблена методика є універсальною для застосування під час очного і дистанційного навчання.

Проведена, задля розуміння рівня ефективності створеної методики, моніторингова робота виявила прогресивну динаміку у формуванні предметної компетентності. Рівень сформованості предметної компетентності виріс на 23 %. Отже, засоби навчального діалогу є результативними для компетентнісного навчання синтаксису простого речення і можуть бути впроваджені у теорію та практику навчання української мови у 8 класі.

ВИСНОВКИ

Оновлена освітня система України, яка нині базується на компетентнісній, а не на знаннєвій парадигмі, ставить перед вчителем, незалежно від предмета, складне завдання – виховувати всебічно розвинену особистість, з багажем міцних знань, у яких вона орієнтується та зможе застосувати в разі потреби. Про це свідчать рекомендації від Міністерства освіти і науки України, а також праці методистів і лінгводидактів (З. Бакум, О. Горошкіна, С. Караман, М. Пентилюк та ін).

Ураховано, що на учителя-словесника покладено місію формувати не тільки ключові, але і предметну компетентність учнів, яка полягає у здатності суб'єктів навчання практично використовувати знання рідної мови як засіб самопрезентації, взаємодії з навколишніми. Учень повинен осмислити вирішальне значення навичок грамотного висловлення думки у створенні власного іміджу.

Доведено, що діалог – основна модель людської комунікації, згідно з працями лінгвістів (І. Вихованець, П. Дудик, Л. Прокопчук, К. Шульжук та ін.). Синтаксис – це розділ мовознавства, що узагальнює здобуті знання з інших лінгвістичних складників (фонетики, морфології, пунктуації тощо) і найбільш впливає на процес людського спілкування. У школі реалізують особливий різновид діалогу – навчальний, який може відбуватися всередині учнівства або між педагогом та конкретним школярем. Проте, у результаті опитування педагогів-мовників, визначено, що часові обмеження уроку, великий обсяг теоретичного матеріалу, умови дистанційного навчання часто ускладнюють учителям повною мірою втілити навчання рідної мови у 8 класі за допомогою діалогу.

Розглянуто психологічні фактори, які визначають перебіг компетентнісного навчання синтаксису простого речення. Розглянувши праці з психології (О. Близнюкова, Б. Оранюк, Н. Токарева, А. Шамне та ін.), виявлено, що восьмикласники – представники підліткового віку, який є

доволі суперечливим та складним. Підлітки намагаються з'ясувати особливості свого характеру, сформулювати та продемонструвати унікальне та самостійне «Я». Вважаємо, що вчителю важливо концентрувати увагу восьмикласників на навчальній діяльності, безперервно зацікавлювати учнів. Саме тому найдоречнішими вправами будуть ті, в основу яких покладено кооперацію з однокласниками.

З'ясовано лінгводидактичні засади компетентнісного навчання синтаксису простого речення. Доведено, що мета кожного заняття повинна зберігати триєдність особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, а також ґрунтуватися на принципах поетапності, наочності, індивідуалізації, комунікативної спрямованості, мовного чуття, тощо а також на специфічних для мовного напрямку освіти – навчання синтаксису у зв'язку з іншими мовознавчими розділами.

Прикладний розділ дослідження потребував розроблення власної методики навчання синтаксису простого речення на компетентнісній основі. Єдиної класифікації методів навчання досі не існує, тому ключовими були систематизації О. Біляєва та С. Карамана. На нашу думку, сучасний вчитель має комбінувати традиційні методи (розповідь, евристична бесіда) навчання з креативним, інтерактивним (прийом «Шести капелюшків», рольова гра, мозковий штурм). У підлітків активно розвивається творче та абстрактне мислення, тому вони підтримують інновації та експерименти. Під час розроблення прикладів завдань для опрацювання синтаксису простого речення засобами діалогу застосовано систематизацію М. Пентилюк, яка окреслює навчально-мовленнєві та комунікативні. Подано власну варіацію вправ, які поєднують розвиток предметної компетентності та засвоєння відомостей з синтаксису. Методика розроблена так, щоб навчально-мовленнєві завдання на опрацювання синтаксичних конструкцій і особливостей мали логічне продовження в комунікативних.

Проаналізовано чинну Програму для загальноосвітніх навчальних закладів (5–9 класи). Орієнтир у вигляді чотирьох змістових ліній (мовної, мовленнєвої, соціокультурної та діяльнісної), що описані у Програмі став фундаментом для підготовки авторських вправ та уроків синтаксису з елементами діалогу. Основним засобом є підручник, тому був здійснений розгляд новітніх підручників з української мови для 8 класів. Можемо констатувати: автори склали навчальні доробки для восьмикласників за канонами компетентнісної навчальної концепції, а зміст навчальних посібників містить матеріал для розвитку діалогічного мовлення.

Щоб перевірити ефективність створеного комплексу завдань двічі проведено тестові контрольні роботи у 8 класі, моніторингову роботу, спостереження за суб'єктами освітнього процесу. Порівняння результатів двох діагностувальних робіт свідчить про позитивний зростання рівня сформованості предметної компетентності. Показники після апробації авторської методики збільшилися на 23 %. Цей прогрес дає змогу стверджувати про доцільність впровадження розробленої методики у закладах середньої освіти.

Отже, отримані результати дослідження доповнюють надбання методичної теорії та практики. Зауважимо, що тема формування предметної компетентності засобами навчального діалогу в процесі навчання синтаксису простого речення має потенціал до подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко О. М., Борисюк Т. В., Почтаренко О. М. Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. освіти / 2-ге вид. переробл. О. Авраменко, Т. Борисюк, О. Почтаренко. Київ: Грамота, 2021. 192 с.
2. Анафієва Е. Р. Дидактичні засади навчання української мови у школах з кримськотатарською мовою навчання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2013. № 20. С. 12–15.
3. Березовська-Савчук Н. А. Лінгвістичні основи вивчення синтаксису простого речення в школі. Складні питання вузівського курсу української мови: зб. наук. праць / редкол.: Ю. О. Арешенков, Г. М. Віняр, С. О. Караман. Кривий Ріг, 2002. С. 11–15.
4. Біляєв О. М. Доказова розповідь та евристична бесіда у навчанні мови. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 8. С. 2–6.
5. Біляєв О. М. Спостереження над мовою як метод навчання. *Українська мова і література в школі*. 2004. № 3. С. 2–6.
6. Близнюкова О. М. Психологічний аналіз чинників кризи підліткового віку. *Зб. наукових пр. К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Сер. Проблеми сучасної психології*. 2010. № 8. С. 68–74.
7. Бондаренко Н. В. Методи навчання української мови крізь призму компетентнісного підходу. *Дивослово*. 2013. № 12. С. 2–7.
8. Брецько І. І., Кравченко Т. М. Діалогічне мовлення – основа для розвитку здібностей міжособистісного спілкування. *Педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 40–41.
9. Бучинська Д. Використання відео в навчальному процесі – потреба студента. *Open educational e-environment of modern University: матеріали Міжнародної наук. конференції*. 2015. С. 101–106.

10. Варварук М. М. Лінгводидактичні засади формування діалогічної компетентності учнів початкової школи. *Науковий вісн. МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Сер. Педагогічні науки*. 2019. № 3 (66). С. 37–39.

11. Вербицький В. В. Формування ключових компетентностей учнів – основне завдання навчального закладу. *Новації позашколля: зб. метод. матеріалів з еколого-натуралістичного напрямку позашкільної освіти*. Луцьк, 2017. С. 32–36.

12. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підруч. для студ. філологічних ф-тів ВНЗ / голов. ред. М. С. Тимошик; ред. Л. П. Щербатенко. Київ: Либідь, 1993. 365 с.

13. Вольфовська Т. О. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 13–16.

14. Галаєвська Л. В. Функції ситуативних вправ у підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2015. № 15 (1). С. 106–113.

15. Гапоненко Л. П. Гра як навчання, навчання як гра. Молодий вчений. Сер. Педагогічні науки. № 5 (93). 2021. С. 198–201.

16. Глазова О. Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. освіти / 2-ге вид. переробл. О. Глазоїв. Київ: Освіта, 2021. 255 с.

17. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2011. № 8. С. 224–233.

18. Голуб Н. Б. До проблеми предметної компетентності з української мови в закладах загальної середньої освіти. *Українська мова і література в школі*. 2018. № 1. С. 2–5.

19. Голуб Н. Компетентнісно орієнтоване навчання української мови учнів ліцею: проблеми і перспективи. *Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови: збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора*

педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (15 березня 2019 р., м. Київ). Київ: Педагогічна думка, 2019. 76 с.

20. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. Київ, 2017. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9509/1/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D1%83%D0%B1%20_3_.pdf (дата звернення: 10. 10. 2022)

21. Гончарук Н. М., Онуфрієва Л. А. Особливості формування психологічних захисних механізмів у ситуаціях спілкування в дітей підліткового віку. *Psychological journal*. 2018. № 6 (16). С. 52–66.

22. Горошкіна О. М. Мета і завдання компетентнісно орієнтованої методики навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту. *Концептуальні засади компетентнісного навчання української мови: збірник матеріалів круглого столу, присвяченого пам'яті члена-кореспондента НАПН України, доктора педагогічних наук, професора Біляєва Олександра Михайловича (15 березня 2019 р., м. Київ). Київ: Наук. думка, 2019. С. 24–27.*

23. Гулай О. І. Компетентнісний підхід як основа нової парадигми освіти. *Вісн. Нац. акад. Держ. прикордонної служби України. Сер. Педагогічні науки*. 2009. № 2. С. 42–43.

24. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів від 30. 09. 2020 р. № 898.

25. Дзюба П. М. Методика реалізації принципу наочності в процесі навчання курсантів-прикордонників засобам захисту від зброї масового ураження. *Зб. наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2014. № 1 (9). С. 23–25.

26. Дудар О. В., Величко В. М. Проблема міжособистісного спілкування підлітків. *Психологічні науки. «Молодий вчений»*. 2018. № 12 (64). С. 387–389.

27. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови: підруч. для ВНЗ. Київ: Академія, 2010. 192 с.

28. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. освіти / 2-ге вид. переробл. О. Заболотний, В. Заболотний. Київ: Генеза, 2016. 224 с.
29. Загнітко А., Миронова Г. Синтаксис української мови. Теоретико-прикладний аспект. Врno: Masarykova univerzita, 2013. 223 с.
30. Каленик М. В. Поняття компетенція, компетентність, навчальні досягнення учнів з фізики. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кіровоград, 2010. № 90. С. 117–120
31. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Житомир, 2005. 20 с.
32. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної освіти «Нова українська школа»: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14. 12. 2016 р. № 988-р.
33. Косташ В. Психологічні особливості комунікативних здібностей підлітків. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. 2018. Вип. 29. С. 113–115.
34. Краєва О. А. Криза ідентичності підліткового віку та її роль у становленні зрілої особистості. *Зб. наукових пр. К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Сер. Проблеми сучасної психології*. 2010. № 7. С. 310–319.
35. Крившенко Л. Дослідження евристичного навчального діалогу в зарубіжній і вітчизняній педагогічній науці. *Наукові записки. Сер. Педагогіка*. 2017. № 3. С. 24–25.
36. Крїтшенко Л. М. Навчальний діалог – провідна складова евристичної освіти. *Педагогічні науки*. 2017. № 133. С. 120–125.
37. Кулик О. Д. Місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школярів. *Наукові записки Бердянського*

державного педагогічного університету. Сер. Педагогічні науки. 2018. № 1. С. 78–82.

38. Лапіна В. О. Лінгвістичні основи навчального діалогу. Реалізація компетентнісного підходу в системі професійної освіти педагога: матеріали Всеукр. наук.-прак. конф. Євпаторія: ЄІСН РВНЗ «КГУ», 2012. С. 227–231.

39. Лист Міністерства науки і освіти України № 1/10686-22 «Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2022\2023 навчальному році» від 14 вересня 2022 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/1nYZ8wLkaeMpiB6CMMmBcDK26k6DEwdtW/view> (дата звернення: 17. 10. 2022)

40. Лобова О. В., Парфілова С. Л., Пушкар Л. В. Загальна характеристика прийомів розумової діяльності молодших школярів. *Інноваційна педагогіка. № 29 (2). 2020. С. 169–173.*

41. Максименко С. Д. Теорія учбової діяльності В. В. Давидова. *Зб. наукових пр. К-ПНУ ім. Івана Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Сер. Проблеми сучасної психології. 2016. № 34. С. 11–12.*

42. Михайловська Г. Способы осмысления прочитанного текста: зб. наук. праць. *Філологічні науки. Херсон, 2003. Вип. 20. С. 164–168.*

43. Нагорна Н. В. Формування у студентів понять компетентності й компетенції. *Виховання і культура. 2007. № 1–2. С. 266–268.*

44. Національний освітній глосарій: вища школа. / авт.-уклад.: І. І. Бабин, А. А. Гармаш, В. П. Головенкін, за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кремня. Київ: Видавничий дім «Плеяди», 2011. С. 28–29.

45. Новосьолова В. Вивчення синтаксису у 8-9 класах на засадах комунікативно-діяльнісного підходу. *Українська мова і література в школі. 2015. № 2. С. 15–19.*

46. Омельчук С. «Підхід до навчання» як базова категорія сучасної лінгводидактичної науки. *Українська мова і література в школі*. 2013. С. 2–7.

47. Оранюк Б. Ю. Вікові особливості підлітків у контексті формування інформаційної культури в мережевому спілкуванні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 1 (55). С. 283–291.

48. Освітній тренд: використання інтернет-мемів на уроках. URL: <https://naurok.com.ua/post/osvitniy-trend-vikoristannya-internet-memiv-na-urokah> (дата звернення: 19. 10. 2022).

49. Палихата Е. Я. Система навчання усного діалогічного мовлення учнів основної школи: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2005. 30 с.

50. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2012. 256 с.

51. Пентилюк М. І., Бакум З. П., Горошкіна О. М., Караман С. О., Караман О. В., Нікітіна А. В., Гайдаєнко І. В., Окуневич Т. Г. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах: модульний курс: посіб. для студентів пед. університетів та інститутів. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2011. 366 с.

52. Пентилюк М. І., Караман С. О., Караман О. В., Горошкіна О. М., Бакум З. П., Барактан М. М., Гайденко І. В., Галетова А. Г., Коршун Т. В., Нікітіна А. В., Окуневич Т. Г., Решетилова О. М. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2004. 400 с.

53. Петрашук О. П. Теоретичні основи тестового контролю іншомовної комунікативної компетенції учнів середньої загальноосвітньої школи (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2000. 38 с.

54. Петроє О. М. Поняття «діалог» у термінологічній традиції зарубіжної та вітчизняної наукової думки. *Електрон. наук. фах. вид. Державне управління: теорія та практика*. 2011. № 2. С. 8–9.

55. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: затв. Наказом Міністерства освіти і науки України від 07. 06 2017 № 804. 91 с.
56. Радчук Г. К. Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. *Педагогічний процес: теорія та практика. Сер. Психологія*. 2017. № 1 (56). С. 15–19.
57. Романько І. В. Діалог вчителя і учнів як основа взаєморозуміння в освітніх закладах Великої Британії. *Рідна школа*. 2009. № 12. С. 12–16.
58. Рудь В. І., Юркова В. П. Історичні аспекти розвитку комунікативної компетенції. *Зб. наукових праць Нац. акад. Держ. прикордонної служби України. Сер. Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1 (66). С. 236–237.
59. Савченко О. Я. Типова освітня програма (1–2 клас): затверд. наказом Міністерства освіти і науки України від 12. 08. 2022 № 743-22.
60. Савченко О. Я. Типова освітня програма (3–4 клас): затверд. наказом Міністерства освіти і науки України від 12. 08. 2022 № 743-22.
61. Сидоренко В. Лінгводидактичні засади навчання синтаксису й пунктуації української мови учнів 8-9 класів в умовах оновленої освітньої парадигми. *Українська мова і література у школі: наук. метод. журн.* Київ, 2015. № 1. С. 7–19.
62. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
63. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ, 2017. 548 с.
64. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психолого-педагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг, 2014. 309 с.
65. Триняк М. Евристичний потенціал діалогічної педагогіки: відповідь на виклики інформаційного суспільства. *Мультиверсум: Філософський альманах*. Київ, 2008. Вип. 70. С. 210–220.

66. Українська мова. 10–11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07. 06. 2017 № 804).

67. Українська мова. 5–9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (зі змінами, затвердженими наказом МОН України від 07. 06. 2017 № 804).

68. Ценко М. Б. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів. *Вісн. Нац. університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. Сер. Філософія. 2014. № 4 (23). С. 42–43.

69. Шиян Р. Б. Типова освітня програма (1–2 клас): затверд. наказом Міністерства освіти і науки України від 12. 08. 2022 № 743-22.

70. Шиян Р. Б. Типова освітня програма (3–4 клас): затверд. наказом Міністерства освіти і науки України від 12. 08. 2022 № 743-22.

71. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підруч. для ВНЗ. Київ: Академія, 2004. 410 с.

72. Юфименко В. Г. Соціальні мережі як ефективне середовище комунікації в мовній підготовці іноземних студентів. *Сучасна медична освіта: методологія, теорія, практика*: матеріали Всеукр. навч.- наук. конф. з міжнар. участю (м. Полтава, 19 березня 2020 р.). Полтава, 2020. С. 272–275.

73. Яременко Л. В. Методичні рекомендації «Психологічні особливості роботи з дітьми шкільного та дошкільного віку у музеї» / затв. Науково-методичною радою обласного краєзнавчого музею. Кропивницький, 2017. 17 с.

74. Carol A. Marchel. Learning to Talk/Talking to Learn: Teaching Critical Dialogue. *Teaching Educational Psychology*. 2007. Vol. 2.1 P. 2.

75. Chrysi Rapanta, Mark. K. Felton. Learning to Argue Through Dialogue: a Review of Instructional Approaches. *Educational Psychology Review*. 2022. P. 480.

76. Rocio Garsia-Carrión, Garazi López de Aguilera, Maria Padrós, Mimar Ramis-Salas. Implication for Social Impact of Dialogic Teaching and Learning. *Frontiers in Psychology*. 2020. Vol. 11. P. 3.

77. Ulfah M. The Effectiveness of Using Dialogue Technique to Reinforce the understanding of the Simple Past Tense (A Pre-Experimental study at the first grade of the students in MTsN Tangerang II Pamulang). Skripsi, English Department, the Faculty of Tarbiyah and Teachers Training, syarif Hidayatullah. Jakarta, 2009. P. 16.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анонімне анкетування для вчителів

1. Поясніть, як особисто Ви розумієте поняття «предметна компетентність».

2. Яким методам (традиційним чи інтерактивним) надаєте перевагу під час навчання розділу «Синтаксис»?

А) Надаю перевагу традиційним методам навчання (розповідь, пояснення, бесіда і т. д.);

Б) Надаю перевагу інтерактивним методам навчання (рольова гра, метод кейсів, моделювання і т. д.);

В) Використовую традиційні й інтерактивні методи навчання в рівній мірі.

3. Чи використовуєте Ви навчальний діалог для того, щоб навчати школярів синтаксису простого речення?

А) Так, часто використовую;

Б) Використовую, але не часто;

В) Не використовую зовсім.

4. Чи можлива реалізація навчання засобом навчального діалогу в сучасних умовах дистанційного навчання?

А) Так, можлива без усіляких труднощів.

Б) Так, можлива, але з труднощами (назвіть труднощі у графі "Інше")

В) Ні, не можлива.

Г) Інше _____

5. Як навчальний діалог сприяє формуванню предметної компетентності учнів 8 класу?

6. Які труднощі виникають в учнів 8 класів під час навчання синтаксису простого речення? Позначте варіанти, з якими Ви згодні.

- А) Відрізнати речення від словосполучення;
- Б) Визначити граматичну основу речення;
- В) Встановлення граматичних зв'язків між головними членами речення і другорядними;
- Г) Запам'ятовувати та розуміти різновиди односкладних речень.
- Ґ) Знаходити другорядні члени речення, особливо синкретичні.
- Д) Визначати однорідні члени речення;
- Е) Ускладнювати речення вставними конструкціями.
- Є) Інше: _____

7. Які причини виникнення труднощів у восьмикласників під час навчання синтаксису простого речення Ви можете назвати?

- А) Однотипність завдань;
- Б) Відірваність теорії від практики;
- В) Брак знань теорії;
- Г) Мала кількість завдань, що розвиватимуть навички спілкування (наприклад, робота в парах).
- Ґ) Брак часу;
- Д) Інше _____

8. Який розділ синтаксису простого речення учні опановують найкраще?

- А) «Просте речення. Двоскладне речення. Підмет і присудок. Означення, додаток й обставина як другорядні члени речення»

Б) «Односкладні прості речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові) і підмета. Повні й неповні речення»

В) «Просте ускладнене речення. Речення з однорідними членами. Однорідні члени речення»

Г) «Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)»

Г) «Речення з відокремленими членами»

9. Які додаткові засоби навчання для формування предметної компетентності Ви використовуєте?

10. Чи вважаєте Ви оптимальною ту кількість годин на опанування синтаксису простого речення, що пропонує Програма для загальноосвітніх навчальних закладів (5—9 класи)?

А) Так;

Б) Ні.

Дякуємо, що Ви погодилися взяти участь в опитуванні!

Тестові завдання для учнів 8 класу**1. Оберіть рядок, в якому усі комбінації слів є словосполученнями.**

- А) приїхали відпочивати, цікава розповідь, червоне і чорне, черга до юриста, знайшла золото;
- Б) порада тренера, нахилити голову, надзвичайно швидко, Чорне море;
- В) Тетяна працює, музична школа, розгорнути каталог, брати участь;
- Г) записаний у блокнот, мистецький захід, особливо весело, холодна вода.

2. Оберіть серед цитат із відомих пісень спонукальне речення.

- А) Не сумуй, моя зоре, на небі. (Ірина Білик).
- Б) Я піду до річеньки стрічати зірочки. (Воплі Відоплясова)
- В) Така, як ти, буває раз на все життя. (Океан Ельзи)
- Г) Стефанія мамо, мамо Стефанія, розквітає поле, а вона сивіє. (Kalush Orchestra)

3. Оберіть лише прості речення з тексту:

Користування ТікТок часто порівнюють із ковтком свободи (1). Скажімо, на Facebook постійно треба оминати гострі політичні дискусії, чиєсь ниття, несвіжі меми та несмішні картинки — він постійно потребує фільтрації, ніби увесь час миєш посуд і не можеш розслабитись (2). Instagram — це суцільна реклама, багато хто там намагається здаватися кращим, ніж є насправді (3). А фішкою ТікТок стала його гострота й несерйозність водночас (4). Коли над світом нависає загроза Третьої світової війни, найкраще за всіх реагують саме користувачі ТікТок: вони, створюючи меми та жарти на цю тему, не приховують свого страху й занепокоєння, а просто намагаються послабити загальну суспільну напругу — і це, як не дивно, працює (5) (З Інтернету).

- А) 1, 2;
- Б) 4, 5;
- В) 3, 4;

Г) 1, 4.

4. Поєднайте вид односкладних речень із прикладами, що їх ілюструють.

1. Означено-особове.	А) Ніч... Тиша...
2. Неозначено-особове.	Б) Чесне діло роби сміло.
3. Узагальнено особове.	В) Готуюся до ЗНО.
4. Безособове.	Г) Прокладуть нову дорогу.
5. Називне.	Г) Світає.

5. Оберіть речення про українську співачку Руслану Лижичко, які містять однорідні означення (розділові знаки відсутні).

- А) Серед захоплень – сучасні екстремальні види спорту.
 Б) Нестримний запальний характер.
 В) Густе каштанове волосся.
 Г) Глибокі карі очі.

6. Оберіть речення, в яких є вставні конструкції (розділові знаки пропущені).

- 1) Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І може це і є моя найвища сутність.
 2) Поет не може бути власністю. Це так йому вже на роду.
 3) Поету кажуть треба знати мову. Та ще уміти вправно римувать.
 4) Сусіди кажуть: парубок нічого... Дівчата кажуть: хлопець так собі, Якби, мовляв, був білий чуб у нього.
 5) І в дорогу далеку ти мене на зорі проводжала, І рушник вишиваний на щастя, на долю дала.
 6) На щастя країв ще багато незвіданих.

7. Оберіть речення, в якому неправильно узгоджені підмет і присудок.

- А) До прибуття автобуса залишилося кілька хвилин.
 Б) Оті два роки швидко пролетіли.
 В) Минули десять років.
 Г) Решта квитків на денну виставу щезла з каси.

8. Оберіть рядок, у якому усі прикладки слід писати через дефіс.

- А) жук\короїд, Онищенко\льотчик, мати\Катерина, трава\звіробій;

Б) Світязь\озеро, заєць\русак, поет\романтик, хлопчик\малюк;

В) річка\Десна, Марія\красуня, Іван\син, журнал\ "Київ".

9. Оберіть неозначено-особове речення з тексту:

В Україні підлітки з 14 років можуть самостійно отримати банківську картку

(1). Хочете таку мати? (2) Зверніться у відділення банку (3). Там вам нададуть усю необхідну інформацію, запропонують різні варіанти (4).

А) 1;

Б) 2;

В) 3;

Г) 4.

10. Скільки звертань є в історичній народній пісні?

"Ой не плач же, Морозихо,

Не плач, не журися,

Ходім з нами, козаками,

Мед-вина напийся!

Ходім з нами, козаками,

Мед-вина напийся!"

"Чогось мені, козаченьки,

Мед-вино не п'ється:

Десь-то син мій, Морозенко,

З татарами б'ється!

Десь-то син мій, Морозенко,

З татарами б'ється!"

А) 2;

Б) 3;

В) 4;

Г) 5.

11. Оберіть речення, в якому правильно виділені відокремлені члени речення.

- А) Коло самого дому, під вікнами, росли кущі жовтої акації.
(І. Нечуй-Левицький).
- Б) Ми школярі, набираємо взимку свіжих знань у голову. (Ю. Яновський)
- В) Блакитний час прикинувшись водою, тече в піщаних, чистих берегах. (Є. Гуцало)
- Г) Солов'ї нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна. (П. Воронько)

12. Ліна Костенко вже кілька десятиліть чарує читачів, шанувальники її таланту не стомлюються у нетерплячому очікуванні нових книг митця. Знайдіть просте односкладне речення з поезії Ліни Костенко.

- А) Знаю: ти б не спіткнувся ніколи об каміння моїх доріг.
- Б) Очерети із чорними свічками ідуть уздовж колишніх берегів.
- В) Життя ішло, минуло той перон.
- Г) Буває, часом сліпну від краси.

**Варіант уроку для розвитку предметної компетентності засобами
навчального діалогу**

Тема уроку: «Речення зі звертаннями».

Клас: 8 клас загальноосвітнього навчального закладу.

Тип уроку: урок застосування набутих знань, умінь, навичок.

Мета уроку: актуалізувати знання учнів про звертання як своєрідний компонент речення; перевірити уміння восьмикласників вести діалог, орієнтуючись у мовленнєвій ситуації; викорінювати мовленнєві помилки у промові школярів; удосконалити аудіальне сприймання реплік співбесідника; виховувати у дітей чемність, здібність уважного вислуховування співрозмовника; збагачувати учнівський лексикон; виховувати любов до українського мистецтва.

Завдання уроку: актуалізувати знання учнів про явище діалогу; окреслити характеристики інтерв'ю як особливого виду діалогічного мовлення; переглянути приклад розмови інтерв'юера та респондента; підготувати клас до створення власної розробки діалогу-інтерв'ю на основі побаченого зразка, ускладнюючи розмову звертальними конструкціями.

Очікувані результати: суб'єкт освітнього процесу здатний чітко висловлювати свої міркування, дотримуючи правила мовленнєвого етикету; школярі сприймають мовлення та думку співбесідників на слух, розуміють тематику спілкування; учні восьмого класу активно застосовують звертальні вирази під час комунікації.

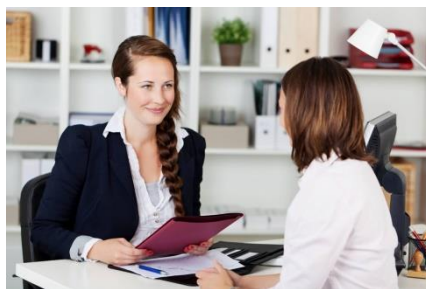
Обладнання: світлини-ілюстрації, підручник Авраменко О. М., Борисюк Т. В., Почтаренко О. М. Українська мова: підруч. для 8 кл. закл. загальн. серед. освіти / 2-ге вид. переробл. О. Авраменко, Т. Борисюк, О. Почтаренко. Київ: Грамота, 2021. 192 с., технічне обладнання для роботи з кросвордом.

Хід уроку

I. Організація на навчальну діяльність.

II. Повідомлення мети та завдань уроку.

Слово вчителя: Погляньте на малюнки, поміркуйте, що їх об'єднує? Як називається вид спілкування між двома людьми? Як називається вид спілкування на останній світлинці? Як називаємо фрази-елементи діалогу?

Слово вчителя: Ви маєте рацію, розмова між двома співбесідниками називається діалог. Ми живемо у суспільстві, кожного дня промовляємо тисячу слів, спілкуємося з навколишніми усюди: на роботі, в магазині, на прогулянках. До того ж, на останній фотографії зображений перебіг інтерв'ю, особливого виду діалогу. Але, на жаль, ми настільки звикли до процесу комунікації, що часто забуваємо про її якість. Сьогодні ми будемо вчитися спілкуватися один з одним правильно.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя: Скажіть, з чого варто починати розмову з людиною? Аби вам було легше зорієнтуватися у пошуку відповіді на моє питання, відгадайте загадку: «*Воно належить мені, але інші вживають його частіше за мене*». Так, це ім'я, саме за допомогою цього солодкого для кожного слова ми звертаємося до інших. Перевірте свої знання, розв'язавши кросворд на тему «Ім'я». Перейти до кросворду можна за покликанням або QR кодом.

<https://learningapps.org/watch?v=p1tzxka1t22>

IV. Актуалізація опорних знань.

Слово вчителя: Безумовно, ім'я – це унікальний знак кожного. Тому, звертаючись до певної особи, потрібно назвати її ім'я. Але звертання в українській мові специфічне. Згадайте, який відмінок вживається для формулювання звертання українською? Так, це кличний відмінок, самобутня риса рідної нам мови. Письменник Максим Рильський довгий час відстоював право вживати кличний відмінок, він писав: *«Ще гірше стоїть справа з кличним відмінком. Мені, приміром, просто таки прикро читати, коли люди пишуть у звертанні «дорогий наш учитель», бо все моє українське єство тягне сказати «дорогий наш учителю».* А чи пам'ятаєте ви правила вживання закінчень у кличному відмінку?

VI. Навчально-мовленнєва вправа на повторення матеріалу.

Слово вчителя: Ваше завдання задати питання до одного з однокласників, задавши питання зі списку, обов'язково використавши звертальну конструкцію. Учень, якому задали питання, повинен відповісти на нього з використанням звертання.

Питання для однокласників

- Чи є у тебе девіз у житті? Який?
- Які речі ти пов'язуєш із сім'єю?
- Що наймиліше ти зробив для друга?
- Хто твій улюблений блогер? Чому?
- Чи віриш ти у вищу силу?

VII. Робота з прикладом інтерв'ю.

Слово вчителя: Гарна робота, діти! А чи знаєте ви у якому специфічному різновиді журналістики важливе використання звертань для демонстрації особливої ввічливості до співрозмовника? Дійсно, це інтерв'ю. Інтерв'ю – це розмова між інтерв'юером та респондентом. Інтерв'ю не варто ототожнювати з бесідою, адже в інтерв'ю один із співбесідників проінформований значно більше.

Слово вчителя: Чи є у вас улюблений художник? Розкажіть дещо про нього. Дякую, дуже цікаво! Зараз ми ознайомимося зі зразком інтерв'ю із Іваном Марчуком, славетним митцем, справжнім українським Далі та Пікасо. Відкрийте підручник на сторінці 37. Розіграйте із партнером по парті діалог за репліками.

VIII. Доповнення інтерв'ю звертаннями.

Слово вчителя: Мені припала до душі ваша декламація інтерв'ю, восьмий класе, ви – майстерні оратори! Ви помітили, що кожен учасник даного діалогу виступав як мовцем, так і слухачем. Ми дізналися факти з особистого життя, вподобання видатної особистості. А чи звернули ви уваги, використовував кореспондент звертання у своєму мовленні, або ні? В опрацьованому інтерв'ю відсутні звертання, спробуйте уявити себе редакторами видання і доповнити репліки Івана Марчука та інтерв'юера звертальними конструкціями.

VIII. Комунікативна вправа «Інтерв'ю з кумиром».

Слово вчителя: Заплющіть очі, зараз ми з вами відчуємо себе, немов у справжній кіностудії, оскільки вашим завданням буде взяти інтерв'ю у кумира. Об'єднайтеся у пари. Одна людина повинна перетілитися у знаменитість, а інша – в журналіста, який бере інтерв'ю у зірки.

IX. Завершальний етап.

А) Підсумки уроки.

Слово вчителя: Наш урок добігає кінця, маю надію, він вам сподобався. Ми почали розглядати важливу тему «Звертання у реченні». З'ясували з вами, що це важливий елемент у мовленнєвому етикеті, про який не можна забути. Ми визначили, що суттєве значення звертальні конструкції мають у діалогічному мовленні, особливо – в інтерв'ю, адже саме таким чином ми можемо продемонструвати повагу до респондента.

Б) Рефлексія.

Слово вчителя: Давайте згадаємо перебіг нашого уроку та спробуємо

закінчити речення. Після того, як ви відповісте, попросіть сусіда по парті завершити фразу, застосовуючи у проханні звертання.

Речення для рефлексії:

- Сьогодні я навчився/навчилась...
- Найбільше мені сподобалось...
- Я запам'ятав/запам'ятала...

В) Повідомлення домашнього завдання.

**Варіант уроку для розвитку предметної компетентності засобами
навчального діалогу**

Тема уроку: «Вставні конструкції, звертання».

Клас: 8 клас загальноосвітнього навчального закладу.

Тип уроку: урок застосування набутих знань, умінь навичок.

Мета уроку: перевірити рівень розуміння учнями теми звертальних і вставних конструкцій; розвивати навички діалогічного мовлення восьмикласників; виховувати любов до української культури та повагу до відомих постатей в історії рідної країни.

Завдання: розглянути речення зі звертаннями, вставними конструкціями; з'ясувати інформацію про біографію та творчий доробок Лесі Українки; конструювати мікродіалоги з опертям на ситуацію мовлення.

Очікувані результати: восьмикласники вільно сприймають інформацію на слух, розпізнають звертальні та вставні конструкції, можуть побудувати діалог з однокласником.

Обладнання: дошка, сигнальні картки, світлини з ребусом та вправою для декодування.

Хід уроку

I. Організація на навчальну діяльність.

II. Повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя: Василь Сухомлинський, видатний український письменник, писав: «Мова – це віконця, через які людина бачить світ». Як ви розумієте цей вислів? Дійсно, протягом багатьох століть представники українського народу виборювали право рідної мови існувати. Сьогодні урок ми присвятимо письменниці, яка принесла нечувану славу Україні, довела українцям, що можна спілкуватися українською і бути почутим. Для того, щоб дізнатися ім'я цієї особистості – розгадаймо ребус.

III. Актуалізація опорних знань.

Слово вчителя: Правильно, відповідь – Леся Українка. Мисткиня протягом життя розвивала українську літературну мову, тому сьогодні наскрізною лінією для бесіди буде життя та творчість Лесі Українки, паралельно ми потренуємося у написанні речень зі звертаннями та вставними конструкціями. Перш за все, згадаємо важливі аспекти з мовної теорії. Продовжіть речення.

Слово або сполука слів, яка позначає того, до кого звернена мова, називається...

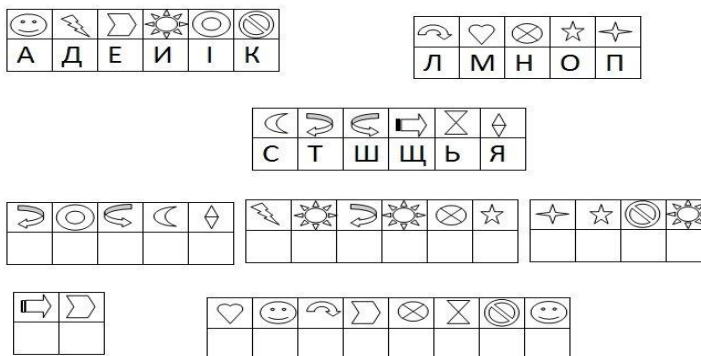
Звертання найчастіше виражається...

Слова, які виражають ставлення мовця до сказаного, називають...

Вставні слова і звертання на письмі...

IV. Вправа-код.

Слово вчителя: Молодці! А тепер спробуйте відновити вислів Лесі Українки за допомогою шифру. Як ви його розумієте? Яке мовне явище наявне у цитаті?

Відповідь: «Тішся, дитино, поки ще маленька».

V. Прийом «Світлофор».

Слово вчителя: На партах ви можете побачити картки зеленого та червоного кольору. Визначте сигнальними картками уривки з творів Лесі Українки зі звертаннями та вставними конструкціями. Червона картка означає «немає вставних і звертальних конструкцій», а зелена – «є вставні і звертальні конструкції».

- *Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?*
- *Там, кажуть, з гір усю країну видно.*
- *Люди й покоління – се тільки кільця в ланцюгу великім
всесвітнього життя, а той ланцюг порватися не може.*
- *Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає силі.*
- *На щастя, її запросила до себе на село наша старша тітка.*
- *Ти, музо винозора, не сліпи Мене вогнем твоїх очей безсмертних!*
- *І доки рідний край Єгиптом буде? Коли новий загине Вавилон?*
- *За час, за годину
Тебе я покину,
Величнеє море таємне!*

VI. Ситуативна вправа.

Слово вчителя: Ви дуже уважні, так тримати! Цікавий факт про Лесю Українку: її улюбленим десертом було ожинове морозиво. Готувала страву для Лесі її мама, письменниця Олена Пчілка. У музеї Лесі Українки відтворили рецепт цього десерту. Нині «Лесине морозиво» подають у ресторанах Києва, проте рецепт оновлений за допомогою базиліку. Кожен із вас, напевно, має свого фаворита серед смаколиків. Об'єднайтеся у пари. Запропонуйте один одному скуштувати свій улюблений десерт, використовуючи звертання у правильній формі.

VII. Прийом «Діалог з мавкою».

Слово вчителя: Визначним твором Лесі Українки залишається драма-феєрія «Лісова пісня», центральним персонажем якої є Мавка, зелено коса красуня. Уявіть, що вам вдалося поспілкуватися з ліською царівною, письмово побудуйте діалог. Використовуйте звертальні та вставні конструкції.

VIII. Завершальний етап.

A) Підсумки уроку.

Слово вчителя: Сьогодні ми плідно попрацювали, опрацювали тему «Вставні конструкції, звертання», дізналися багато цікавих фактів про Лесю Українку.

Б) Рефлексія.

Слово вчителя: Чим вас збагатив сьогоднішній урок? Який ваш настрій по завершенню уроку? Що було важко?

В) Повідомлення домашнього завдання.